

Dariusz Zdziech

ORCID: 0000-0002-6341-3916
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Ku pocrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły (Jana Pawła II) w Nowej Zelandii

To Strengthen Hearts and Faith.
Karol Wojtyła's (St. John Paul II)
Visits to New Zealand

Abstrakt

Polski święty, głowa Kościoła katolickiego na świecie, a wcześniej krakowski kardynał, Karol Wojtyła odwiedził Nową Zelandię dwukrotnie. Pierwsza podróż odbyła się w 1973 roku, ale szczególnie zapamiętana w Aotearoa jest druga – z roku 1986. Do dzisiaj to jedyna w historii Kościoła pielgrzymka papieża do tego kraju. Obie wizyty w bardzo widoczny sposób obudziły pamięć o ojczyźnie, wierze i kulturze przodków u potomków polskojęzycznych migrantów, a także pomogły podtrzymać w wierze miejscowy Kościół katolicki w laicyzującym się społeczeństwie na kolejne dekady. Śmierć Jana Pawła II nie przeszła bez echa w Nowej Zelandii, pamiętającej wizytę pielgrzyma w bieli, który nie zapomniał o braciach w wierze mieszkających tak daleko od Watykanu. Obecnie wyniesiony na ołtarze święty Polak pamiętany jest w Kościele katolickim Nowej Zelandii szczególnie przez na stałe zamieszkujących tam jego rodaków.

Słowa klucze: Nowa Zelandia, papież, Jan Paweł II, Karol Wojtyła, Polonia

Abstract

A Polish saint, head of the Catholic Church in the world, but previously a Krakow Cardinal, Karol Wojtyła visited New Zealand twice. First was in 1973 but, his second trip in 1986 is particularly remembered in Aotearoa. To this day, it is the only pilgrimage of Pope to this country in history. His two visits in a very visible way awakened the memory of the homeland, faith and culture of the ancestors in the descendants of Polish-speaking migrants, but also helped to sustain the local Catholic Church in a secularizing society for decades to come. His death did not go unnoticed in New Zealand, which remembers the visit of the pilgrim in white, who did not forget about the brothers in faith living so far from the Vatican. Now raised to the altars, the Polish saint is remembered in the Catholic Church in New Zealand, especially by his compatriots who permanently reside there.

Keywords: New Zealand, Pope, John Paul II, Karol Wojtyła, Polish Diaspor

Wstęp

Kiedy 12 lutego 1973 roku członkowie nowozelandzkiej Polonii przyjmowali na lotnisku w Wellington krakowskiego biskupa, Karola Wojtyłę, lecącego na Kongres Eucharystyczny do Melbourne w Australii, nikt z nich, a tym bardziej nikt z miejscowych duchownych przyjmujących polskiego biskupa na antypodach nie spodziewał się, że właśnie witają przyszłego Ojca Świętego Jana Pawła II, który jako jedyny w historii papież, 13 lat później, odwiedzi Aotearoa¹. Jak przebiegały obie wizyty duchownego z kraju za żelazną kurtyną w Nowej Zelandii? Z kim spotkał się polski biskup? Jakie przesłanie przywiózł dla mieszkańców ojczyzny ptaka kiwi? Czy wśród miejscowych zachował się w pamięci pobyt Jego Świątobliwości w Aotearoa? Z odpowiedziami na te pytania autor postara się zmierzyć na łamach poniższego artykułu. W pracy posłużono się metodami analizy porównawczej i *desk research*, korzystając również ze źródeł szerzej niepublikowanych w Polsce, znalezionych wśród miejscowej Polonii podczas kilku wypraw autora do Nowej Zelandii. Z uwagi na braki w polskiej bibliografii większych prac dotyczących obecności Świętego Jana Pawła II na Pacyfiku autor posłużył się także źródłami drukowanymi wydanymi na antypodach.

---

1 Aotearoa – maoryska nazwa Nowej Zelandii. Od roku 1987 język maoryski, obok języka angielskiego, jest oficjalnym językiem tego kraju.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

Początki katolickich misji w krajach Oceanii² datuje się na lata dwudzieste XIX wieku. W tym czasie Ojciec Święty Leon XII postanowił wysłać misjonarzy na Antypody. Pierwszym katolickim biskupem Nowej Zelandii został Francuz, Jean-Baptiste-François Pompallier, wyznaczony w 1836 r., przez papieża Grzegorza XVI na wikariusza apostolskiego Zachodniej Oceanii³. Ten organizator Kościoła katolickiego w Aotearoa w latach 1838–1869 nie dokonałby tego bez innych francuskich misjonarzy, ale przede wszystkim bez irlandzkich katolików emigrujących za chlebem na antypody oraz miejscowych Maorysów, których świadectwo wiary Pompalliera skłoniło do przyjęcia chrztu świętego⁴.

Fotografia 1. Pompallier House w Russell (Nowa Zelandia)⁵

- 2 Oceania – część Oceanu Spokojnego, składająca się z tysięcy wysp należących do Melanezji, Mikronezji i Polinezji. Powierzchnia lądowa to ok. 1,2 mln km², wodna 70 mln km². Największe kraje Oceanii to Papua Nowa Gwinea oraz Nowa Zelandia. Szerzej zob. Encyklopedia PWN, *Oceania*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Oceania;4019539.html> (dostęp: 20.09.2024).
- 3 Jean Baptiste François Pompallier (1801–1871) – twórca Kościoła katolickiego w Nowej Zelandii. Szerzej zob. Ernest Richard Simmons, *Pompallier, Jean Baptiste François*, Te Ara – The Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/biographies/1p23/pompallier-jean-baptiste-francois> (dostęp: 20.09.2024).; L. Keys, *The life and times of Bishop Pompallier* (Christchurch: Pegasus Press, 1957).
- 4 *Pompallier History*, Pompallier Hokianga Trust, <https://hokiangapompallier.org.nz/pompallier-history/> (dostęp: 20.09.2024); Joseph James Wilson, *The church in New Zealand* (Dunedin: Tablet Printing and Publishing Co.), 1910), <https://paperspast.natlib.govt.nz/books/ALMA1910-9917504623502836-The-church-in-New-Zealand> (dostęp: 20.09.2024).
- 5 Dom i drukarnia Pompalliera w Russell (zdjęcie własne, ze zbiorów autora).

W drugiej połowie XIX wieku tamtejszy Kościół katolicki rozrósł się zarówno na Wyspie Północnej, jak i Wyspie Południowej. Pierwszy ze wzrostów miał związek z wojnami pomiędzy Maorysami a Brytyjczykami i dosyłaniem przez Londyn kolejnych angielskich żołnierzy, wśród których znaczną grupę stanowili katolicy z Irlandii. Po zakończeniu wojen i demobilizacji znacząca część z nich pozostała na antypodach. Z kolei wzrost liczby katolików na Wyspie Południowej Nowej Zelandii związany był w tym czasie z gorączką złota, która sprowadziła na ten odległy od Europy teren tysiące poszukiwaczy drogiego kruszcu, w tym również wyznawców Jezusa Chrystusa. W 1905 roku w głównym ośrodku miejskim Wyspy Południowej – Christchurch – poświęcono Katedrę Najświętszego Sakramentu. Kolejne lata to rozwój lokalnych diecezji na obu wyspach Nowej Zelandii oraz zakonnych i diecezjalnych seminariów duchownych⁶.

Po zakończeniu II wojny światowej nastąpił gwałtowny wzrost liczby katolików w Nowej Zelandii – za sprawą europejskich emigrantów, głównie z Europy Środkowo-Wschodniej (najliczniejsi Polacy, Ukraińcy) oraz Południowej (przede wszystkim Włosi i Chorwaci). W latach siedemdziesiątych XX wieku i kolejnych dekadach dołączyli pracownicy sezonowi oraz emigranci z wysp Oceanii, a także Wietnamu⁷. W trzecim tysiącleciu nowozelandzkie spisy powszechne wskazują, że drastycznie spada liczba osób religijnych⁸. Spośród wyznań chrześcijańskich jedyną grupą, która nie posiada tak słabych statystyk, są katolicy, obecnie głównie dzięki emigrantom z Filipin, jak również z Indonezji⁹.

---

6 Więcej na temat historii Kościoła katolickiego w Nowej Zelandii zob. *History*, New Zealand Catholic Bishops Conference, <https://www.catholic.org.nz/about-us/history/#main-content-link> (dostęp: 20.09.2024).

7 Szerzej zob. Ernest Richard Simmons, *A Brief History of the Catholic Church in New Zealand* (Auckland: Catholic Publications Centre, 1978).

8 Więcej zob. Dariusz Zdziech, „Religia i religijność jako element kultury duchowej Nowozelandczyków w XX wieku”, w *Kultura Nowej Zelandii*, red. Dariusz Zdziech (Kraków: Historia Iagiellonica, 2010), 140–143; *Losing our religion*, Stats NZ <https://www.stats.govt.nz/news/losing-our-religion> (dostęp: 20.09.2024).

9 Szerzej zob. *Religious affiliation*, New Zealand Official Yearbook 2004, red. Paul Cavanah (Auckland: David Bateman, 2004); *Religious affiliation*, Statistics New Zealand <https://web.archive.org/web/20130309165612/http://www.stats.govt.nz/Census/2006CensusHomePage/QuickStats/quickstats-about-a-subject/culture-and-identity/religious-affiliation.aspx> (dostęp: 20.09.2024).

Polacy w Aotearoa

Pierwszymi przybyszami z nad Wisły, którzy znaleźli się w Nowej Zelandii, byli poddani ostatniego króla Polski, pochodzący ze Szkocji Jan Forster i jego syn Jerzy. Uczestniczyli oni w drugiej podróży Jamesa Cooka na Pacyfik w latach 1772–1775¹⁰. W następnych dekadach pojawiały się kolejne pojedyncze osoby lub rodziny z terenów polskich, które, głównie po powstaniu listopadowym oraz styczniowym, były zmuszone emigrować z ojczyzny w różne zakątki świata, także na tereny Australii i Oceanii¹¹. Pierwsze grupy katolickich osadników z zaboru pruskiego (Kaszub i Kociewia) dotarły do Nowej Zelandii w latach siedemdziesiątych XIX w.¹² W dwudziestoleciu międzywojennym z nad Wisły na antypody przybywali głównie Polacy wyznania mojżeszowego, uciekający przez rodzącą się w Europie wojnę¹³.

Największą grupą polskich katolików, jaka w ogóle przybyła w historii do Nowej Zelandii, były wojenne sieroty i półsieroty. Po stalinowskich deportacjach w głąb Związku Radzieckiego w latach 1940–1941, jako cywilna ludność wydostały się z Armią Andersa do Iranu, skąd 31 października 1944 r. dopłynęły przez Bombaj do Nowej Zelandii. Już 1 listopada 733 dzieci oraz 105 osób polskiego personelu opiekuńczego zamieszkało w działającym do kwietnia 1949 r. *Polish Children's Camp* w miejscowości Pahiatua na Wyspie Północnej¹⁴.

---

10 Szerzej o pobycie w Nowej Zelandii na łamach ich dziennika z podróży: Jerzy Forster, *Podróż naokoło świata* (Kraków: Libron, 2007).

11 Więcej zob. Lech Paszkowski, *Polacy w Australii i Oceanii 1790–1940* (Toruń–Melbourne: Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Emigracji, 2008); Marian Kałuski, *Polacy w Nowej Zelandii* (Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski, 2006).

12 Szerzej zob. Jerzy W. Pobóg-Jaworowski, *History of the Polish Settlers in New Zealand* (Warszawa: CHZ Ars Polonia, 1990); Paul Klemick, Peter Matheson, *Poles Down South. A story of the Early Polish Settlers in Otago & Southland, Aotearoa New Zealand* (Dunedin: Otago University, 2023).

13 Więcej zob. Leszek Wątróbski, *Polskie osadnictwo w Nowej Zelandii 1872–1983* (Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2011); Michał Wałdoch, *Bliskie Antypody. Relacje polsko-nowozelandzkie w procesach globalizacji i dywersyfikacji świata* (Bydgoszcz: Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, 2020); Jenny Harrison, *Out of Poland. When the best revenge is to have survived* (Te Aroha: Lamplighter Press, 2016).

14 Więcej o historii polskich dzieci z Pahiatua zob. *New Zealand's First Refugees. Pahiatua's Polish Children*, red. Adam Manterys (Wellington: Polish Children Reunion Committee, 2004); Dariusz Zdziech, *Pahiatua – „Mała Polska” małych Polaków* (Kraków: Societas Vistulana, 2007); Witold J. Chmielewski, *Dzieci polskie w Nowej Zelandii. Obóz w Pahiatua (1944–1949)* (Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2022).

Fotografia 2. Tablica w porcie w Wellington (Nowa Zelandia), upamiętniająca przybycie w 1944 r. grupy polskich sierot¹⁵

Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się w strefie władzy Stalina, którego „gościnność” polskie sieroty z Pahiatua poznały nie tak dawno na własnej skórze. Stąd w większości nie powróciły do ojczyzny, pozostając na uchodźctwie. Dołączyli do nich bracia lub ojcowie walczący w armii gen. Andersa oraz polscy DPsi¹⁶, szukający swojego miejsca na ziemi¹⁷.

15 Tablica w porcie w Wellington, Nowa Zelandia, upamiętniająca przybycie w 1944 r. grupy polskich sierot (zdjęcie własne, ze zbiorów autora).

16 Dipisi (ang. *Displaced Persons* – DPs) – osoby, które podczas II wojny światowej zostały wywiezione do obozów koncentracyjnych lub na roboty przymusowe do III Rzeszy, ale po zakończeniu działań wojennych nie wróciły do ojczyzny, korzystając z opieki organizacji międzynarodowych.

17 Szerzej zob. Dariusz Zdziech, *Polska Nowa Zelandia. Emigracja lat 1945–2006* (Kra-ków: Księgarnia Akademicka, 2022), 61–108.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

W kolejnych dekadach polscy katolicy do Nowej Zelandii napływali już pojedynczo jako rodzina lub znajomymi miejscowej Polonii (migracja łańcuchowa)¹⁸. Ostatnią większą grupą z Polski, jaką przyjęła Aotearoa, było około 300 osób, tzw. uchodźców politycznych, którzy opuścili ojczyznę w czasie stanu wojennego (1981–1983)¹⁹. Do dziś Polacy emigrują do Nowej Zelandii w poszukiwaniu swojego szczęścia, jednakże niewielka część z nich, podobnie, jak większość nowego pokolenia Kiwis²⁰, jest praktykującymi katolikami²¹.

Wizyta w 1973 roku

Obecność polskich duchownych wśród społeczności polskiej w Nowej Zelandii zapoczątkował ks. Michał Wilniewicz, który w 1944 r. przybył z Iranu wraz z polskimi dziećmi do Pahiatua²². Gwoli ścisłości należy wspomnieć, że wcześniej wśród nowozelandzkich księży były też osoby, których rodzice pochodzili znanąd Wisły, jak wyświęcony w 1920 r. w Dunedin ks. dr Martin Joseph Klimeck²³. Po opuszczeniu Aotearoa przez ks. Wilniewczyca w 1947 roku na jego miejsce do Pahiatua *Polish Children's Camp* przybył jeszcze w tym samym roku ks. dr Leon Broel-Platter, który pełnił posługę duszpasterską wśród Polaków na antypodach do roku 1959²⁴. W krzewieniu wiary katolickiej wśród polskich sierot w Pahiatua wspierały duchownego polskie urszulanki przybyłe razem z dziećmi w 1944 r.: siostra Monika Aleksandrowicz oraz siostra

---

18 *Ibidem*, 108–131.

19 Wałdoch, *Bliskie Antypody*, 444–452.

20 Kiwis – nieoficjalne określenie mieszkańców Nowej Zelandii, jakim sami się nazywają.

21 Więcej zob. *Diverse religious affiliation*, Public Service Commission, <https://www.publicservice.govt.nz/research-and-data/public-service-workforce-data-2021/workforce-data-diversity-and-inclusion-2021/workforce-data-religion-2021> (dostęp: 20.09.2024).

22 Szerzej na temat ks. Michała Wilniewczyca zob. Andrzej Chibowski, *Kapłańska Odyseja* (Ząbki: Apostolicum, 2012).

23 Martin Joseph Klimeck (Klimek) (1895–1983), wyświęcony w 1920 w Dunedin, Nowa Zelandia. Szerzej zob. Paul Klemick, *Father Klimeck*, Poles Down South, <https://polesdownsouth.org.nz/family/father-klimeck/> (dostęp: 20.09.2024).

24 Więcej na temat obecności ks. dr. Leona Broel-Plattera zob. w jego pamiętniku: Leon Broel-Plater, *Dookoła wspomnień*, Londyn 1972 (druk na prawach rękopisu) oraz w artykule: „Śp. Ks. Prał. Leon Broel-Plater”, *Przegląd Katolicki* (listopad 1980): 18–19.

Imelda Tobolska²⁵. Druga połowa XX w. to kilkuletnie pobyty kolejnych polskich księży, którzy nieśli Chrystusa najbardziej oddalanej Polonii²⁶. W tym okresie, oprócz przyszłego papieża z Wadowic, Nową Zelandię wizytowało wielu polskich duchownych, w tym prymas Polski kardynał Józef Glemp²⁷.

O planach przybycia najwyższych polskich dostojników Kościoła katolickiego na 40. Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny w australijskim Melbourne²⁸ Polska Rada Duszpasterska Nowej Zelandii dowiedziała się w 1972 roku²⁹ z wrześniowego numeru wydawanego w Australii „Przeglądu Katolickiego – *Polish Catholic Review* – Miesięcznika Polskiej Misji Katolickiej w Australii i Nowej Zelandii”. Już 11 października 1972 r. Rada Duszpasterska z Wellington przesłała do Rzymu zaproszenie do ks. biskupa Władysława Rubina, a także dla ks. kardynała Karola Wojtyły³⁰, na które już piętnaście dni później przyszła odpowiedź od biskupa Rubina:

Bardzo dziękuję za miłe zaproszenie, które z wdzięcznością przyjmuję. (...) Ks. Kardynał Wojtyła z Kapelanem ks. Stanisławem Dziwiszem, przyjął zaproszenie udania się do Nowej Zelandii, jak również przyjął je Ks. Biskup Szczepan Wesoły³¹.

-
- 25 Szerzej we wspomnieniach jednej z urszulanek zob. Monika Alexandrowicz SJK, *Z Lubcza na Antypody* (Warszawa: Zgromadzenie Sióstr Urszulanek, 1998), do użytku wewnętrznego.
- 26 Lista księży sprawujących opiekę nad Polonią nowozelandzką po II wojnie światowej zob. Zdziech, *Polska Nowa Zelandia*, 227.
- 27 Szerzej o wizytach polskich księży w Nowej Zelandii zob. Józef. Szymański, „Opieka duszpasterska nad Polakami w Nowej Zelandii”, w *Z Sybiru na drugą półkulę*, red. Józef. Szymański, Włodzimierz Wieczorek (Lublin, KUL, 2007), 219–251; Wątróbski, *Polskie osadnictwo*, 229–240.
- 28 Więcej na temat Kongresu Eucharystycznego w Melbourne zob. *What happened at Melbourne's 1973 Eucharistic Congress?*, Catholic Archdiocese of Melbourne, <https://melbournecatholic.org/news/what-happened-at-melbournes-eucharistic-congress> (dostęp: 20.09.2024).
- 29 „Polska Rada Duszpasterska”, *Wiadomości Polskie* (X-XI-XII 1972): 10. Pierwsze informacje na temat przyjęcia zaproszenia od ks. prałata Witolda Dzieciola z Australii do odwiedzenia tego kraju w lutym 1973 r. przez ks. Kardynała Karola Wojtyłę ukazały się: Witold D. Dzieciol, „Radosna Wiadomość”, *Przegląd Katolicki* (lipiec 1972), 7.
- 30 Szerzej na temat życia Karola Wojtyły/Jana Pawła II zob. George Weigel, *Świadek nadziei* (Poznań: W drodze, 2024); Adam Boniecki, *Kalendarium życia Karola Wojtyły* (Kraków: Znak, 2000).
- 31 „Jak doszło do wizyty ks. Kardynała?”, w *Komunikat Sprawozdawczy Polskiej Rady Duszpasterskiej w Nowej Zelandii Za okres kadencji od 24–1–1972 do 26–8–1973, wydany drukiem przez Polską Radę Duszpasterską w Nowej Zelandii, Wellington 1973*, 3, materiał w zbiorach autora.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

Finalnie do Nowej Zelandii przez Rzym, Manilę, Port Moresby oraz Brisbane i Sydney 12 lutego 1973 r. przybyli ks. kardynał Karol Wojtyła z kapelanem ks. Stanisławem Dziwiszem z Krakowa oraz ks. biskup Szczepan Wesoły z Rzymu³². Zaproszeni goście wylądowali w Wellington około godziny trzeciej po południu, 12 lutego 1973 r., witani przez Msgr. W.J. Heaveya, wikariusza generalnego kardynała McKeefry'ego (nieobecnego z powodu konferencji) oraz Polaków, Konsula Generalnego PRL Włodzimierza Czapię z małżonką oraz przewodniczącego Polskiej Rady Duszpasterskiej Mikołaja Polaczuka. Gości w poczekalni powitały też dzieci członków wellingtońskiej Polonii, śpiewając piosenkę *Płynie Wisła, płynie*. Po chwili dla miejscowych fotoreporterów³³ podróżni udali się do hotelu The Lodge, a o 19:30 już uczestniczyli w spotkaniu w stołecznym Domu Polskim, gdzie po kolacji i pokazie tańców narodowych przewidziano przemówienia. Gości oficjalnie powitał prezes Stowarzyszenia Polaków w Nowej Zelandii – Polikarp Kilczewski, prezes Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Nowej Zelandii – Bernard Bogacki oraz miejscowy duszpasterz polonijny (Chrystusowiec) – ks. Władysław Lisik. Pielgrzym z Krakowa wykazał się znakomitą wiedzą o historii Polonii nowozelandzkiej, którą posiadał dzięki spotkaniom w Warszawie z urszulanką, siostrą Moniką Aleksandrowicz (po kilkunastu latach wróciła z Nowej Zelandii do Polski) oraz lekturze wydanej w Londynie książki na temat *Pahiatua Polish Children's Camp*, autorstwa obecnej na sali Krystyny Skwarko³⁴. Jak wspominał Karol Wojtyła:

Nazajutrz 13.II. przed południem złożyliśmy wizytę burmistrzowi miasta Wellington p. Francis Kitts, po południu zaś premierowi rządu nowozelandzkiego p. Norman Kirk w gmachu parlamentu. Wręczyłem mu przy tej okazji pamiątkowy medal 900-lecia św. Stanisława, sam zaś otrzymałem w podarunku symboliczną laskę pasterską dzieło sztuki ludowej tut. mieszkańców³⁵.

32 Szerzej na temat całej podróży kard. Karola Wojtyły na Antypody zob. Karol Wojtyła, „Kongres Eucharystyczny w Melbourne oraz odwiedziny Polonii australijskiej (Luty 1973). Notatnik Ks. Kard. Karola Wojtyły”, *Duszpasterz Polski Zagranicą* 4/107 (1973), 368–397; Anzelm Szteinke, „Podróż Kardynała Wojtyły do Australii (8–29 luty 1973 r.)”, *Nasza Przeszość* 39 (1973), 252–259, za: http://naszaprzeszosc.pl/files/tom039_09.pdf (dostęp: 20.09.2024).

33 Miesiąc wcześniej w prasie nowozelandzkiej była informacja o przylocie polskiego Kardynała Wojtyły: „Cardinal's visit”, *The Press* (18th January 1973): 2, https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19730118.2.21?end_date=31-12-1975&items_per_page=10&query=Wojtyla&snippet=true&start_date=01-01-1972 (dostęp: 20.09.2024).

34 Krystyna Skwarko, *Osiedlenie młodzieży polskiej w Nowej Zelandii w r. 1944* (Londyn: Oficyna Poetów i Malarzy, 1972).

35 Karol Wojtyła, *Kongres Eucharystyczny*, 376.

Kolejnym punktem programu było spotkanie w Domu Polskim z uczniami polskich szkół sobotnich z Wellington oraz Petone, którzy pod kierunkiem nauczycieli przygotowali na ten dzień specjalny występ artystyczny w języku polskim, zawierający recytacje, w tym inscenizację o polskich rzekach pt. „Z Wisłą do Bałtyku” oraz jasełka³⁶. O godzinie 19:00 w kościele St. Mary of the Angels na Boulcott Street odbyła się msza święta będąca najważniejszym spotkaniem ks. kardynała Wojtyły z Polonią nowozelandzką. W trakcie kolacji przygotowanej na plebani przez gospodarzy można było porozmawiać bardziej nieformalnie z całą polskojęzyczną wspólnotą. Tak wspomina ten dzień Stanisława Niszczak-Prorok:

Jednym z najprzyjemniejszych wspomnień z okresu mojej pracy w Kole Polek [organizacja założona w Wellington w 1965 r. – przyp. aut.] jest wizyta Kardynała Karola Wojtyły. Poszliśmy skromnie prosić o modlitwę w intencji nas i naszych dzieci, abyśmy pozostali wierni wierze naszych Ojców i naszej Ojczyźnie Polsce. Potem, na uroczystej Mszy świętej w kościele Matki Boskiej Anielskiej, w czasie kazania, Kardynał powiedział o nas: „przyszły do mnie matki Polki i prosiły o modlitwę, o wytrwanie w wierze Ojców i miłości dla Ojczyzny – przyrzekam im, że będę się modlił dziś i zawsze”. Dał nam tym ks. Kardynał odczuć, że nasza intencja była w Jego oczach ważna; bo przecież on, jak każdy kapłan pragnie, aby jego rodacy wytrwali w wierze Ojców i pozostali wierni Matce Ojczyźnie³⁷.

Na zakończenie wizyty polskich duchownych w Nowej Zelandii, 14 lutego 1973 r., o godzinie 9:00, przyszły Ojciec Święty Jan Paweł II odprawił mszę świętą koncelebrowaną w kościele Św. Józefa, w homilii uwydatniając podstawowe znaczenie wiary i jej apostołskiego przekazu. Kolejne godziny wypełniły wizyty u chorych. Najpierw w szpitalu, u emigrantów, polskich żołnierzy z okresu II wojny światowej, a następnie w domach prywatnych³⁸. Dzień ten wspomina Teresa Wiszowata-Zalewska-Ciesielska:

---

36 Szerzej o wspomnieniach autorki inscenizacji pt. „Z Wisłą do Bałtyku”, przygotowanej przez polską szkołę sobotnią na przyjazd kard. Wojtyły zob. Janina Niedźwiedzka-Kowalczyk, „Ku pamięci dawnych lat”, w *Wiązanka myśli i wspomnień. Koło Polek*, red. Krystyna Tomaszuk (Wellington: Koło Polek, 1991), 129–131.

37 Stanisława Niszczak-Prorok, „Wspomnienia ze «Złotego Okresu»”, w *Wiązanka myśli i wspomnień. Koło Polek*, red. Krystyna Tomaszuk (Wellington: Koło Polek, 1991), 209.

38 Karol Wojtyła, „Notatki Ks. Kardynała Karola Wojtyły z wizyty do N.Z.”, w *Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1985), 49.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

W 1973 roku należałam również do Sekcji Charytatywnej [w Stowarzyszeniu Polaków w Nowej Zelandii – przyp. aut.], gdzie przeżyłam niezapomniane chwile. Otóż w danym roku odwiedzili polonię dostojni goście, jak: kardynał Wojtyła (obecnie Ojciec Święty), ksiądz biskup Wesoły i ksiądz Dziwisz. Odwiedzanie chorych było na głównym planie programu. Zwrócono się do mnie, abym asystowała kardynałowi Wojtyłemu przy odwiedzaniu chorych w prywatnych domach i w szpitalu. Przez cały czas, gdy byłam przy kardynale, odczuwałam wielkie wzruszenie. Jego wyraz twarzy, uśmiech, ciepło głosu i ta wielka serdeczność jego słów nie tylko dodawały chorym siły poczucia uzdrowienia, ale udzielało się i nam obecnym. Wszyscy czuliśmy się przepelnieni duchem błogosławieństwa³⁹.

Uroczysty obiad pożegnalny z udziałem przedstawicieli rządu, parlamentu, nowozelandzkiego duchowieństwa, zarządów miast Wellington i Lower Hutt oraz organizacji polonijnych, odbył się o godzinie 13:00 w Domu Polskim⁴⁰. Krótka wizyta w kraju ptaka kiwi zakończyła się śpiewem pieśni polskich i angielskich oraz serią pamiątkowych zdjęć. Ksiądz kard. Karol Wojtyła, żegnany na lotnisku w Wellington przez Polonię oraz konsula W. Czapigę, opuścił trzymilionowy kraj, w którym żyło około trzy tysiące jego rodaków, i udał się na Kongres Eucharystyczny do Australii⁴¹.

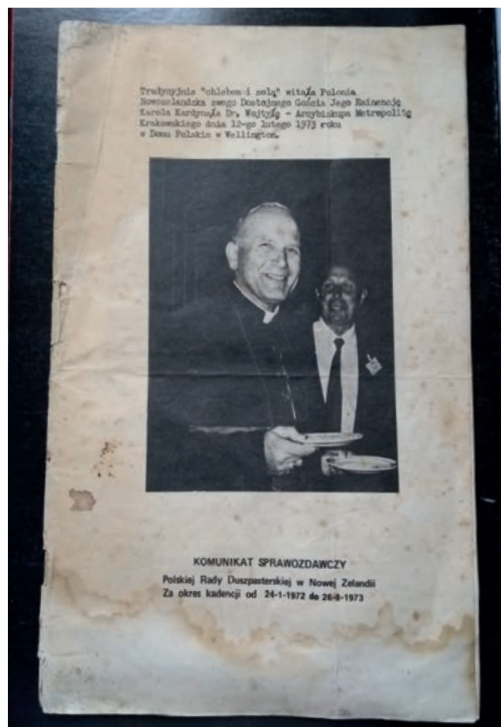
---

39 Teresa Wiszowata-Zalewska-Ciesielska, „Odwiedzanie chorych”, w *Wiązanka myśli i wspomnień. Koło Polek*, red. Krystyna Tomaszuk (Wellington: Koło Polek, 1991), 227.

40 W. Parowski, „Wizytacja polskich dostojników kościelnych”, *Wiadomości Polskie* (I-IV 1973), 7–8.

41 Więcej szczegółów dotyczących całej wizyty ks. kard. Karola Wojtyły w Nowej Zelandii w 1973 r. znajduje się w specjalnie przygotowanej przez Polonię w Wellington publikacji pt. *Komunikat Sprawozdawczy Polskiej Rady Duszpasterskiej w Nowej Zelandii Za okres kadencji od 24–1–1972 do 26–8–1973*, wydany drukiem przez Polską Radę Duszpasterską w Nowej Zelandii (Wellington: Polska Rada Duszpasterska w Nowej Zelandii 1973), materiał w zbiorach autora.

Fotografia 3. Zdjęcie okładki Komunikatu wydanego przez miejscową Polonię po wizycie ks. Karola Wojtyły w Nowej Zelandii⁴²

Miesiąc później, 15 marca 1973 r., przyszedł święty Jan Paweł II wysłał z Krakowa list do Polonijnej Rady Duszpasterskiej w Wellington:

Szanowny Panie Prezesie, pragnę Panu Prezesowi – po powrocie z Australii – jeszcze raz serdecznie podziękować za pomoc i trud włożony w przygotowanie naszego spotkania z Rodakami w Nowej Zelandii. Przyznać muszę, że spotkanie to utkwiło mi głęboko nie tylko w pamięci, ale i w sercu i ze wzruszeniem wspominam chwile przeżyte w Wellington w nastroju prawdziwie rodzinnym, w ciepłej i serdecznej atmosferze. Z całego też serca przesyłam Panu Prezesowi, jako Przewodniczącemu Polonijnej Rady Duszpasterskiej w Wellington i na Jego ręce wszystkim Rodakom, z którymi się zetknąłem, pozdrowienia z historycznego Krakowa, oraz wielkocenne życzenia⁴³.

42 Na zdjęciu z okładki ks. kardynał Karol Wojtyła – metropolita krakowski oraz Mikołaj Polaczuk – przewodniczący Polskiej Rady Duszpasterskiej w Nowej Zelandii w 1973 r. (zdjęcie własne, ze zbiorów autora).

43 List Ks. Kardynała Karola Wojtyły do Rady Duszpasterskiej, 11, materiał w zbiorach autora. Podziękowania Ks. Kardynała Wojtyły za gościnę w Australii i Nowej Zelandii

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

W „Wiadomościach Polskich” wydawanych w Nowej Zelandii, w numerze za sierpień- wrzesień-październik 1973 r. został wklejony oryginalny list z 24 sierpnia 1973 r., od J.E. Ks. Kardynała Karola Wojtyły do (polskiej) Rady Duszpasterskiej w N.Z. o treści:

Szanowny i Drogi Panie Prezesie, Potwierdzając odbiór KOMUNIKATU SPRAWOZDAWCZEGO Polskiej Rady Duszpasterskiej w Nowej Zelandii za okres od 24/1 1972 do 26/8 1973, pragnę Panu Prezesowi za tę miłą niespodziankę serdecznie podziękować, przypomina mi bowiem chwile spędzone z Polonią Nowozelandzką które utkwily mi w sercu na zawsze. Myślą i sercem jestem często wśród tych drogich nam Rodaków, którzy przebywają tak daleko od ziemi ojczystej. Polecając Wszystkich opiece Matki Bożej Częstochowskiej, łączę dla Pana Prezesa wyrazy szczerego szacunku, a dla całej Polonii serdeczności⁴⁴.

Wizyta dostojników Kościoła katolickiego z Polski, z Krakowa, miała wielkie duchowe znaczenie dla poczucia przynależności Polskich Kiwis, którzy odczuwali dzielącą ich od Polski odległość, ale starali się zachować wiarę na drugim końcu świata⁴⁵.

Wśród ogółu mieszkańców Nowej Zelandii pobyt katolickiego kardynała z komunistycznego kraju nie odbił się takim echem jak przyjazd Ojca Świętego trzynaście lat później, gdy w Janie Pawle II Nowozelandczycy widzieli gwiazdę światowych mediów. „Telewizja i radio były „wszędzie” w czasie podróży. Nie do pomyślenia jest, aby dorosły Nowozelandczyk mógł nie być świadomy obecności papieża”⁴⁶.

Podczas pierwszej wizyty Karola Wojtyły w Nowej Zelandii liczbę mieszkających tam katolików określano na ok. 450 tys.⁴⁷ Rok 1973

---

zamieszczono także w marcowym numerze „Przeglądu Katolickiego”: Karol Wojtyła, „Drodzy Rodacy!”, *Przegląd Katolicki* (marzec 1973): 3–4.

44 Karol Wojtyła, „Podziękowania dla Rady Duszpasterskiej”, *Wiadomości Polskie* (VIII-IX-X 1973): 16.

45 Irena Lowe, „Visit of Cardinal Karol Wojtyła, February 1973”, *Wiadomości Polskie* (VII-VIII 2023): 10 <https://static1.squarespace.com/static/6371a38f0fffd0e3d95c896/t/64ac6d83fd36be4b073c0cd7/1689021860446/WP+23-07+%281%29.pdf> (dostęp: 20.09.2024).

46 Michael Crean, *The Visit of Pope St John Paul II to Christchurch 23 November 1986*, <https://archives.chchcatholic.nz/2020/10/the-visit-of-pope-st-john-paul-ii-to-christchurch-24-november-1986/> (dostęp: 20.09.2024). Więcej zdjęć z wizyty Jana Pawła II w Nowej Zelandii zob. *Pope (St) John Paul II visit to Christchurch 24 November 1986*, Diocesan Archives – Catholic Diocese of Christchurch, <https://www.youtube.com/watch?v=3HhCrYgBlrc&t=115s> (dostęp: 20.09.2024). Wszystkie tłumaczenia cytatów, o ile nie podano inaczej, pochodzą od autora pracy.

47 Kevin Roach SM, „The Growth of Roman Catholicism in New Zealand”, w *Religion in New Zealand* (Wellington: Victoria University, 1980), 11, za: <https://www.faithcentral>.

stał się ważną cezurą w relacjach polsko-nowozelandzkich także z innego powodu. Kilka dni później, 1 marca, premier Nowej Zelandii Norman Kirk podpisał dokumenty rozpoczynające oficjalne relacje dyplomatyczne pomiędzy jego krajem a Polską Rzeczypospolitą Ludową⁴⁸. Należy zaznaczyć, że oba te tematy nie były ze sobą powiązane.

Wizyta w 1986 roku

Pierwszym biskupem Rzymu, który zdecydował się na oficjalną wizytę w krajach położonych na Pacyfiku, był Ojciec Święty Paweł VI. Jego ostatnia, dziewiąta podróż, odbywająca się w dniach 25 listopada – 5 grudnia 1970 r., obejmowała Iran, Pakistan, Filipiny, Samoa Amerykańskie, Australię, Hong Kong oraz Sri Lankę⁴⁹. Papież otrzymał też zaproszenie do odwiedzenia Nowej Zelandii podczas tej pielgrzymki, jednakże nie udało się tego zrealizować⁵⁰. Ten pierwszy „papież pielgrzym” był wzorem nowego otwarcia Kościoła katolickiego na świat dla pochodzącego z Polski biskupa Rzymu, który po wyborze przyjmując nowe imię, wyraźnie wskazywał, czyją misję będzie się starał kontynuować.

Spśród 104⁵¹ oficjalnych pielgrzymek Ojca Świętego Jana Pawła II, to właśnie 32. podróż z 1986 roku, w trakcie której odwiedził Nową Zelandię, była najdalszą w historii, jaką odbyła głowa Kościoła katolickiego. W trakcie 14 dni święty pielgrzym z Polski pokonał 48 974 km, spędzając w samolocie ok. 70 godzin. Odwiedził sześć krajów, wygłaszając 50 przemówień, nie licząc spontanicznych wystąpień⁵². Różnorodna była też tematyka tych wystąpień, gdyż nigdy wcześniej papież w czasie jednej

---

org.nz/wp-content/uploads/2013/03/catholicsinnz.pdf (dostęp: 20.09.2024). W 1973 r. Nowa Zelandia liczyła ok. 3 miliony mieszkańców.

48 „Nowa Zelandia”, w *Stosunki Dyplomatyczne Polski. Informator. Tom 3*, red. K. Szczepanik i in. (Warszawa: Akson, 2010), 207.

49 Szerzej na temat pielgrzymek papieża Pawła VI zob. Michael Collins, *Paul VI. Pilgrim Pope*, Collegeville 2018; Melvin Urlich, *Our Latest Saint: Pope Paul VI, The „Original” Pilgrim Pope*, Tekton Ministries, <https://www.tektonministries.org/our-latest-saint-pope-paul-vi-the-original-pilgrim-pope/> (dostęp: 20.09.2024); *Pope Paul VI – The Pilgrim Pope*, Salt and Light Catholic Media Foundation, <https://www.youtube.com/watch?v=4EnRwzTKjU> (dostęp: 20.09.2024).

50 „Invitation to Pope”, *The Press* (4 czerwca 1970), 1, Papers Past, <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19700604.2.16> (dostęp: 20.09.2024).

51 Stanisław Karnacewicz, *Pontyfikat Jana Pawła II w liczbach*, Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/aktualnosci/pontyfikat-jana-pawla-ii-w-liczbach> (dostęp: 20.09.2024).

52 „32. Zagraniczna pielgrzymka apostolska, Azja i Oceania 18 listopada – 1 grudnia 1986”, w *Rok 9. Fotokronika. W imieniu Jednego Boga*, red. Leszek Sosnowski, Elżbieta Małasiewicz (Kraków: Biały Kruk, 2007), 26–31.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

pielgrzymki nie zetknął się z tak ogromną liczbą grup etnicznych, kulturowych, religijnych i społecznych. Jednocześnie była to pierwsza i do tej pory jedyna w historii pielgrzymka głowy Kościoła katolickiego do Nowej Zelandii.

Mikołaj Polaczuk z Wellington wspomina, że 13 lutego 1973 r.:

Podczas kurtuazyjnej wizyty Kardynała w Parlamencie, ówczesny premier Nowej Zelandii Norman Kirk, na pożegnanie powiedział te słowa: „I wish I can welcome your Excellency next time in New Zealand as a Head of your universal Church”. Prorocze słowa byłego premiera Nowej Zelandii stały się rzeczywistością, chociaż on sam nie dożył tej chwili, zmarł dwa lata później. (...) Dwanaście lat temu On był tylko nasz i Jego wizytę organizowaliśmy sami. Dziś, On, Papież należy do wszystkich ludzi. Jego wizyty śledzi cały świat, a organizacją przyjazdu do tego kraju zajmują się: Watykan, Rząd i Kościół Nowej Zelandii⁵³.

Nowozelandzka gazeta *The Dominion* 12 czerwca 1985 r. podała na pierwszej stronie informacje, której znawcy tematu spodziewali się już od lat – że papież Jan Paweł II przybędzie w przyszłym roku do Nowej Zelandii⁵⁴. Zaproszenie wystosowali rząd Nowej Zelandii na czele z premierem Dawidem Lange oraz Konferencja Biskupów Katolickich Nowej Zelandii⁵⁵.

Wisia (Malwina) Schwieters z Auckland wspomina:

Był już raz Metropolita Krakowski w Nowej Zelandii w 1973 roku. Zboczył z drogi do Australii na 40-ty Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny, który odbył się w Melbourne, by przynieść serdeczne słowo z Kraju rodakom na obczyźnie i wyrazić życzenie aby – „wytrwali przy Chrystusie, Kościele i Ojczyźnie”⁵⁶.

---

53 Mikołaj Polaczuk, „Nasz Papież przybywa do Nowej Zelandii”, *Przegląd Katolicki* (styczeń-luty 1986): 2.

54 Już od 1980 r. istniały plany zaproszenia Jana Pawła II do Nowej Zelandii. Szerzej zob. „Invitation to Pope urged”, *The Press* (7 marca 1980): 2, Papers Past, <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19800307.2.24> (dostęp: 20.09.2024).

55 Michael Crean, *The Visit of Pope St John Paul II to Christchurch 23 November 1986*, <https://archives.chchcatholic.nz/2020/10/the-visit-of-pope-st-john-paul-ii-to-christchurch-24-november-1986/> (dostęp: 20.09.2024).

56 Wisia Schwieters, „Przygotowania Polonii w Auckland na wizytę Ojca Świętego w Nowej Zelandii w listopadzie 1986 roku”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 7, materiał w zbiorach autora.

Druga wizyta dawnego ks. kardynała Wojtyły, obecnie papieża Jana Pawła II, w Nowej Zelandii także była krótka (48 godzin). Stanowiła część niezmiernie długiej oficjalnej pielgrzymki Ojca Świętego, trwającej od 18 listopada do 1 grudnia 1986 r., obejmującej Bangladesz, Singapur, Fidżi, Nową Zelandię, Australię oraz Seszele⁵⁷. Biskup Rzymu wylądował w Auckland 22 listopada o godzinie 14:00, witany przez oficjalną delegację nowozelandzkiego rządu i biskupów. Denis Browne – biskup Auckland – współpracował z miejscową Polonią nad powitaniem papieża w parku Auckland Domain⁵⁸, gdyż oficjalne spotkanie Polonii z Ojcem Świętym na lotnisku nie mogło dojść do skutku ze względów bezpieczeństwa⁵⁹.

W Aotearoa podczas powitania pierwszego papieża, który odwiedził Nową Zelandię, nie mogło zabraknąć spotkania z Maorysami, którzy najwcześniej zasiedlili ten kraj, a od czasów biskupa Pompalliera poznawali wiarę katolicką⁶⁰. W przybyłym pielgrzymie w bieli widzieli zwiastuna pokoju⁶¹. Podczas mszy świętej Jan Paweł II wspomniał:

Siłą kultury maoryskiej są często te same wartości, które we współczesnym społeczeństwie są zagrożone utratą: uznanie duchowego wymiaru w każdym aspekcie życia: głęboki szacunek dla natury i środowiska; poczucie wspólnoty, zapewniające każdej osobie, że należy do niej; lojalność wobec rodziny i wielka chęć dzielenia się; akceptacja śmierci jako części życia i zdolność do oplakiwania zmarłych w ludzki sposób. Tak jak słusznie cenicie swoją kulturę, pozwólcie Ewangelii Chrystusa dalej się w nią zagłębiać i ją przenikać, potwierdzając wasze poczucie tożsamości jako wyjątkowej części domu Bożego. To jako Maorysów wzywa was Pan; to jako Maorysi należycie do Kościoła, jednego Ciała Chrystusa⁶².

57 Szerzej zob. Mieczysław Maliński, *Pielgrzymka do świata* (Warszawa: Interpress, 1988), 382–390.

58 Auckland Domain (Pukekawa) – najstarszy park w Auckland o powierzchni ok. 75 ha, pozostałość krateru wulkanu Pukekawa. Znajdują się tam stawy, szklarnie, boiska sportowe, Szpital i jedno z najbardziej znanych w kraju War Memorial Museum. Szerzej zob. *Pukekawa/Auckland Domain*, Auckland City Council, <https://www.aucklandcouncil.govt.nz/parks-recreation/Pages/park-details.aspx?Location=126> (dostęp: 20.09.2024).

59 Jan Jarka, „Przygotowanie i przyjęcie Ojca Świętego przez Polonię w Auckland”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 3, materiał w zbiorach autora.

60 Szerzej zob. „Haere mai”, *Zelandia. The Catholic Weekly* 52/47 (1986): 3, 8.

61 Marek Latasiewicz, *Śladami Świętego Jana Pawła II. 104 pielgrzymki 1978–2005* (Kraków: Rafael, 2014), 71–73.

62 *Homily of John Paul II Auckland (New Zealand)*, 22th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20140408091941/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861122_

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

Polonia jako jedyna grupa posiadała specjalne, wydzielone przez organizatorów miejsce podczas mszy świętej w Auckland Domain. Polacy otrzymali sektor w pobliżu podium ołtarza, dający możliwość podejścia tam przez Ojca Świętego po zakończeniu nabożeństwa. Mieszkaniec Auckland Jan Jarka wspomina:

Żał mi tylko, że więcej nas nie mogło być wynagrodzonych spotkaniem i rozmową z Ojcem Świętym – jak wszyscy widzieliśmy – powstrzymywany był od tego, kiedy po kilku krokach podczas schodzenia od Ołtarza, Ojciec Święty został zawrócony. Jestem jednak pewny, że wówczas miał łzę w oku, kiedy spojrzał w naszą stronę i zobaczył tak liczne Zgromadzenie z biało-czerwonymi chorągiewkami. Wygląda, że brak spotkania z nami był spowodowany przez ścisłą kontrolę przez służbę bezpieczeństwa i bardzo krótki okres pobytu w Auckland – tylko siedem godzin⁶³.

W największym mieście Nowej Zelandii możliwości bezpośredniego spotkania z papieżem podczas mszy świętej dostąpiło tylko kilka osób z Polonii. Jedną z nich była Danuta Kupidura, witająca Jana Pawła II chlebem i solą, Cela Zazulak wręczająca Ojcu Świętemu polski modlitewnik, który przywieźli na antypody polscy imigranci w XIX w. oraz wspomniany już Jan Jarka proszący papieża o pobłogosławienie krzyża wykonanego dla Polonii w Auckland na pamiątkę tej wizyty. Prezes miejscowej Polonii wręczył też dary od tutejszych Polaków. Nie można również zapomnieć o czterech osobach: Janie Wołk, pani Herman, siostrze Jadwidze oraz Ani Suder, które otrzymały komunię świętą z rąk Papieża. Dla tej ostatniej była to jej pierwsza komunia święta. W sumie podczas mszy oraz spotkania z młodzieżą w Auckland Domain uczestniczyło ponad 60 tys. osób⁶⁴. W polskim sektorze u stóp ołtarza przebywało ponad 550 osób z Auckland, Hamilton, Rotorua i innych okolicznych miejscowości, wymachujących biało-czerwonymi flagami, chorągiewkami oraz transparentami w języku polskim. Część z nich ubrana była w polskie stroje regionalne, ponieważ wśród Polonii była grupa taneczna, która w Auckland Domain zaprezentowała poloneza i krakowiaka.

---

auckland-nuova-zelanda_en.html (dostęp: 20.09.2024); „32 podróż apostolska Jana Pawła II: 18 XI – 2 XII 1986”, *L'Osservatore Romano* 1 (1987) (wydanie polskie): 22–25.

63 Jan Jarka, „Do Członków Stowarzyszenia Polaków – podziękowania od Prezesa”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 14, materiał w zbiorach autora.

64 Więcej zob. „John Paul in our midst”, *Zelandia, The Catholic Weekly* (30th November 1986): 2.

Wszyscy razem śpiewali Ojcu Świętemu polskie pieśni: *Serdeczna Matko, Po górach, dolinach*⁶⁵.

Fotografia 4. Tablica pamiątkowa wizyty Jana Pawła II w Auckland Domain odsłonięta 9 grudnia 2007 r.⁶⁶

Podczas homilii Jan Paweł II powiedział:

Jaką zdumiewającą tajemnicą jest Kościół! Podczas gdy jego członkowie należą do każdego narodu na ziemi, pozostaje on niepodzielony, zawsze jeden. Kościół jest zarówno powszechny, jak i partykularny, ponieważ jego członkowie, choć należą do różnych kultur i ludów, otrzymali ten sam chrzest i mają udział w tym samym Duchu Świętym. Jesteśmy jak ta grupa pierwszych wierzących opisana w Dziejach Apostolskich; my również staramy się pozostać „wierni nauce Apostołów, braterstwu, łamaniu chleba i modlitwom”. W ciągu ostatnich czterech dni sprawowałem Eucharystię wraz z Kościołem w Bangladeszu, Kościołem w Singapurze, Kościołem na Fidżi, a teraz Kościołem w Nowej Zelandii. W każdym z tych krajów Kościół ma różne tradycje i zwyczaje, różne potrzeby i dary. Wiara chrześcijańska nie niszczy kultury, ale ją oczyszcza i podnosi na duchu. Nie

65 Jan Jarka, „Własne wspomnienia”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 10, materiał w zbiorach autora.

66 Tablica pamiątkowa z wizyty Jana Pawła II w Auckland Domain. Zdjęcie wykonane przez autora w 2008 r. (Zdjęcie własne, ze zbiorów autora).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

odbiera niczego, co ma prawdziwą wartość, społeczeństwu lub narodowi, ale wzmacnia to, co jest dobre dla dobra wszystkich⁶⁷.

Po mszy świętej odbyło się spotkanie z młodzieżą. W jego trakcie papież, nawiązując do bogatego młodzieńca z Ewangelii, który zachowywał wszystkie przykazania, lecz nie umiał oddać wszystkiego ubogim, powiedział:

Droga młodzieży Nowej Zelandii, być może Jezus powtarza dzisiaj niektórym z was: „Jednego ci brakuje”. Może żąda jeszcze większej miłości, ofiarności, większego poświęcenia. Tak, miłość Chrystusa wymaga ofiarności i poświęcenia. Potrzeba samodyscypliny, aby słuchać Bożych przykazań, trzeba wysiłku, by w służbie miłości wyciągać rękę ku potrzebującemu bratu lub siostrze. Trzeba odwagi i siły, by iść za Chrystusem i w Jego imieniu służyć światu. Tutaj nie może być miejsca na egoizm i lęk!...⁶⁸

Jessica Long w swoim artykule dodała:

Jan Paweł II powiedział, że każdy może czasami być zagubiony, „zagubiony w sobie lub zagubiony w świecie wokół nas”. Jednak zapewnił drogich młodych ludzi z Nowej Zelandii, że poświęcenie i hojność człowieka doprowadzą ich do pozytywnego i spełnionego życia. (...) „Twoim pragnieniem jest, aby świat się zmienił. Ja mówię, że powinieneś zmienić świat. (...) Decyzje, które teraz podejmujecie, przyjaźnie, które nawiązujecie, wartości, którymi decydujecie się żyć, cele, które sobie stawiacie – to wszystko ukształtuje waszą osobistą przyszłość i będzie miało wpływ na przyszłość społeczeństwa”. Jednakże „jego absolutny sprzeciw wobec jakiegokolwiek ekspresji seksualnej poza chrześcijańskim małżeństwem i jego stanowisko przeciwko rozwodom są sprzeczne z postawą opinii publicznej” – donosi Evening Post. „Gdzie świętość ludzkiego życia jest często ignorowana, a nawet zwalczana, gdzie tajemnica ludzkiej seksualności jest łatwo zniekształcana i mylona, gdzie piękno ludzkiej miłości jest zapominane w szalonym pędzie, by zaspokoić egoistyczne pragnienia. Nie dajcie się zwieść ani zniechęcić” – powiedział Jan Paweł II. Stanowczo podkreślał

67 *Homily of John Paul II Auckland (New Zealand)*, 22th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20140408091941/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861122_auckland-nuova-zelanda_en.html (dostęp: 20.09.2024); „32 podróż apostolska Jana Pawła II: 18 XI – 2 XII 1986”, *L'Osservatore Romano* 1 (1987) (wydanie polskie): 23–28.

68 „32. Zagraniczna pielgrzymka apostolska”, 31; *Address of John Paul II to the Young People, Auckland (New Zealand)*, 22th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20151003235004/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1986/november/documents/hf_jp-ii_spe_19861122_giovani-auckland-nuova-zelanda.html (dostęp: 20.09.2024).

potrzebę „chrześcijańskiego życia rodzinnego i dożywotniej wierności małżeńskiej”⁶⁹.

Ojciec Święty na pamiątkę swojej wizyty подарował kościołowi w Nowej Zelandii obraz Matki Boskiej Częstochowskiej jako symbol jedności narodów i jedności ludzi wierzących w Boga. Obraz po kilkuletniej peregrynacji po parafiach tego kraju wrócił do Auckland, gdzie obecnie w miejscowej katedrze można go zobaczyć w bocznej kaplicy, po lewej stronie od ołtarza głównego⁷⁰.

Fotografia 5. Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej. Dar papieża Jana Pawła II dla Kościoła w Nowej Zelandii⁷¹

W sobotę wieczorem, po blisko pięciogodzinnym spotkaniu w Auckland Domain, około godziny 21:00 papież wyleciał z największego miasta Aoteaora do stolicy – Wellington. Miejscowi Polacy przywitali

69 Jessica Long, „Pope John Paul II makes lasting impression on New Zealand”, *Stuff* (17 listopada 2017), <https://www.stuff.co.nz/national/98547498/pope-john-paul-ii-makes-lasting-impression-on-new-zealand> (dostęp: 20.09.2024).

70 Szerzej zob. Jacek Drecki, *Black Madonna Comes to New Zealand* (Auckland: Quo Vadis, 2001); korespondencja mailowa autora z zamieszkałym w Auckland Jackiem Dreckim z 16 września 2024 r., materiał w zbiorach autora.

71 Zdjęcie wykonane przez Jacka Dreckiego, Nowa Zelandia 2024 r. (materiał w zbiorach autora).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

Ojca Świętego ogromnym transparentem i flagami tuż po przylocie do Wellington, wieczorem 22 listopada, po godzinie 21:00. Przed porannymi, oficjalnymi spotkaniami (z liderem opozycji parlamentarnej, Korpusem Dyplomatycznym, premierem Nowej Zelandii oraz generalnym gubernatorem) Mikołaj Polaczuk wraz z żoną Celiną (z domu Gawronek), rodzice dziewięciorga dzieci, jako jedyni zostali wyróżnieni przez Ojca Świętego prywatną audiencją⁷².

W Wellington zamieszkiwała najliczniejsza Polonia w Nowej Zelandii. Helena Wypych z Lower Hutt wspominała że: „polskie serca były wielką nadzieją, pamiętając Jego ostatnie z przed trzynastu lat słowa «Ja jeszcze do was wrócę». Polacy mocno wierzyli w te słowa”⁷³. W tym miejscu na długo przed przybyciem Ojca Świętego Polacy zorganizowali się w celu godnego powitania „człowieka w bieli”, który trzynaście lat wcześniej już raz ich odwiedził, jeszcze jako ks. kard. Karol Wojtyła, metropolita krakowski. Od momentu ogłoszenia informacji, że na zaproszenie miejscowego rządu głowa Kościoła katolickiego przybędzie do Nowej Zelandii z oficjalną wizytą w dniach 22–24 listopada 1986 r., polskie przygotowania w stolicy szły bardzo sprawnie. Powołano Komitet Przyjęcia Ojca Świętego Papieża Jana Pawła Drugiego w stolicy, liczący trzydzieści trzy osoby, któremu przewodniczył ks. Ignacy Smaga SCh., miejscowy duszpasterz Polonii. Komitet precyzyjnie zorganizował uczestnictwo Polaków w spotkaniu z rodakiem⁷⁴. W Wellington, podobnie jak w Auckland, Polonia miała swoje wydzielone miejsce w pobliżu głównego ołtarza na stadionie Athletic Park⁷⁵, przy którym Jan Paweł II odprawił uroczystą mszę świętą w niedzielę 23 listopada 1986 r.⁷⁶ W Wellington, wietrznej i deszczowej stolicy Nowej Zelandii, w której osoba z parasolką to

72 Informacja pobrana z pisma z dnia 29 X 1990, The Polish Association In N.Z. INC. (Wellington), do Zbigniewa Piotrkowskiego – Delegata Rządu RP na Uchodźstwie na teren Nowej Zelandii, materiał w zbiorach autora.

73 Henryk Wypych, „Moje osobiste przeżycie z wizyty Ojca Świętego 23.11.1986 roku”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 34, materiał w zbiorach autora.

74 *Ibidem*, 35.

75 Athletic Park – od roku 1896 do 1999 główny stadion rugby w stolicy kraju. W XXI w. na tym terenie maoryscy właściciele zbudowali wioskę dla emerytów. Szerzej zob. Chris Maclean, *Wellington region – Sport and Leisure, Athletic Park*, Te Ara. The Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/photograph/13398/athletic-park> (dostęp: 20.09.2024).

76 *Pope John Paul II celebrates Mass in windy Wellington*, 23th November 1986, NZ History (Manatu Taonga – Ministry for Culture and Heritage) <https://nzhistory.govt.nz/page/pope-john-paul-ii-celebrates-mass-windy-wellington> (dostęp: 20.09.2024); *Homily of John Paul II Wellington (New Zealand)*, 23th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20140411045912/http://www.vatican.va/holy_father/

z pewnością turysta, w dzień wizyty Ojca Świętego padało od samego rana. Według informacji zamieszkałej z New Plymouth Zofii Eichstaedt, która nocnym pociągami przybyła na spotkanie z Janem Pawłem II wraz z Polonią regionu Taranaki:

Wreszcie znalazłam się w Parku [Athletic Park – przyp. aut.] przy swojej grupie. Stoimy jak te sieroty, deszcz pada, wiatr wieje, a my wszyscy bez płaszców. Chustki i koce, które mamy do siedzenia, zarzucamy na siebie. Siostra Martha Szymańska zgrupowała nas koło siebie i wspólnie mówimy różaniec, prosząc o pogodę. Przechadzający się obok nas policjant mówi – „Jeśli wy wymodlicie pogodę do czasu rozpoczęcia Mszy Św., to ja zostanę katolikiem”. Nie wiem, co policjant zrobił później, ale jak sami wiemy, wypogodziło się całkiem do Mszy Św.⁷⁷

Polonia z regionu Taranaki wywodziła się głównie z XIX-wiecznej emigracji z terenu Kaszub i Kociewia. Podczas spotkania z rodakiem, Namiestnikiem Chrystusa na ziemi, osoby pamiętające już tylko dwa lub trzy słowa w języku polskim, pełni dumy wracali do swoich polskich i katolickich korzeni. Był to jeden z wielkich owoców pielgrzymki z 1986 r.

Mieszkający nieopodal stolicy Stanisław Manterys w ten sposób zapamiętał tę wizytę:

Zamieszkał u nuncjusza papieskiego, w dawnej bursie dla dziewcząt polskich, byłych dzieci z Pahiatua. Pamiętam Jego przybycie na Mszę św. na stadionie rugby, na dawnym stadionie Athletic Park w Wellingtonie. Polonia licznie się tam zjawiała. Przydzielono nam, Polakom, pierwsze miejsce pod podium. Śpiewaliśmy polską pieśń „Barka” a na koniec Mszy św. Papież przemówił do nas po polsku. Serca nasze rosły dumą. Przedostałem się do bariery, wzdłuż której wychodził papież. Gdy przechodził obok mnie, powiedziałem „Bóg zapłać”. On spojrzał na mnie i widać było wielkie zmęczenie w Jego oczach. Poprzedniego dnia był w Auckland, gdzie było gorąco, a tu w Wellingtonie zastał zimny wiatr wiejący prosto z bieguna

---

john_paul_ii/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861123_athletic-park-wellington_en.html (dostęp: 20.09.2024).

Fragmentu filmu z mszy świętej z Athletic Park w Wellington: Rory Sweetman, *Catholic Church – Fitting into New Zealand society*, Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/video/29306/pope-john-pauls-visit-1986> (dostęp: 20.09.2024).

77 Zofia Eichstaedt, „Moje wspomnienia”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 16–17, materiał w zbiorach autora.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

południowego i przeziębił się podczas uroczystego nabożeństwa na otwartym powietrzu⁷⁸.

Kolejna z uczestniczek Mszy Świętej w Athletic Park, Janina Biesiek, podaje:

Msza Św. Papieska – niezapomniane nigdy chwile – wręcz niemożliwe do opisania, głębia uniesienia i reakcja zebranych. Ogólnie biorąc, Ojciec Święty stanowczo potwierdził zasady; że różne kultury mogą swobodnie żyć i rozwijać się obok siebie – zarówno w łonie Kościoła, jak też i Państwa. – Że zasada pokoju w życiu jednostek, rodzin, narodów wypływa z wewnętrznego spokoju sumienia każdego człowieka. – Że zasady moralne jednostek i narodów wypływają z nauki Bożej. I dla nas Polaków dodatkowe, najważniejsze przykazanie: – Abyśmy, jako osiedleńcy, pracowali rzetelnie dla nowej Ojczyzny, nie zapominając nigdy o Kraju, skąd się wywodzimy, o Kraju nad Wisłą – o Polsce⁷⁹.

Na historycznym stadionie do rugby, w trakcie odprawianej mszy świętej, w której uczestniczyło około czterdzieści tysięcy osób⁸⁰, w tym około tysiąc osób pochodzących z Polski, Jan Paweł II pobłogosławił dwa krzyże wykonane przez Polonię. Pierwszy został sprezentowany kościołowi św. Joachima w Berhampore na przedmieściach Wellington, zaś drugi miejscowości Avalon dla kościoła św. Marcina de Porres. Po obiedzie w nuncjaturze, w Wellington Show and Sports Centre⁸¹, odbyło się spotkanie z chorymi, starszymi i niepełnosprawnymi i udzielenie im sakramentu namaszczenia chorych. Jan Paweł II powiedział zebrany

---

78 Korespondencja mailowa autora ze Stanisławem Manteryssem, Polakiem od 1944 r. mieszkającym w Nowej Zelandii, z dn. 10 czerwca 2020 r., materiał w zbiorach autora.

79 Janina Biesiek, „Polacy z Taranaki przybywają do Wellingtonu na spotkanie z Ojcem Świętym”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 18–19, materiał w zbiorach autora.

80 Romualda Sokalska-Waluszewska, *Wizyta Papieża*, Wellington 1986, maszynopis p. Romualdy w zbiorach autora.

81 Wellington Show and Sports Centre – zbudowane w 1928 roku w dzielnicy Newtown jako Winter Show Building. W XXI wieku po wielu remontach obiekt funkcjonuje pod nazwą Te Whaea (New Zealand National Dance and Drama Centre). Szerzej zob. Andrea O’Neil, „150 Years of News: Wellington’s winter show a wonderland in Newtown”, *Stuff* (2 lipca 2015), <https://www.stuff.co.nz/dominion-post/69904433/150-years-of-news-wellingtons-winter-show-a-wonderland-in-newtown> (dostęp: 20.09.2024).

Więcej o programie spotkania z Janem Pawłem II zob. “The Celebration of the sacrament of the anointing of the sick”, w *The visit of His Holiness Pope John Paul II. New Zealand. November 22–24, 1986*, 25–27. The official publication containing liturgies for Auckland, Wellington and Christchurch, materiał w zbiorach autora.

tam katolikom, że „ich wiara kontrastuje ze współczesnym złem, takim jak eutanazja i aborcja”⁸². Ostatnim punktem programu były wieczorne rozmowy z nowozelandzkimi biskupami w Nuncjaturze Apostolskiej⁸³. Szybkie tempo wizyty nie pozwalało zaproszonemu gościowi na odrobinę wytchnienia. Już o 8:00 następnego dnia⁸⁴, w poniedziałek 24 listopada 1986 r., Ojciec Święty żegnany był na stołecznym lotnisku przez wielu Polaków. Po godzinie 9:00 po bardzo krótkim locie wylądował na nowozelandzkiej Wyspie Południowej, w miejscowości o znaczącej nazwie: Christchurch. Pierwszym punktem wizyty w największym mieście tej wyspy było spotkanie ekumeniczne w Katedrze Najświętszego Sakramentu. Obecnie katedra nie istnieje. Została mocno uszkodzona podczas trzęsienia ziemi w 2011 r. i poddana rozbiórce osiem lat później⁸⁵.

---

82 Andrea O’Neil, „150 years of news: Pope’s visit to Wellington blustery with little fuss”, *Stuff* (30 marca 2015), <https://www.stuff.co.nz/dominion-post/67556531/150-years-of-news-popes-visit-to-wellington-blustery-with-little-fuss?rm=m> (dostęp: 20.09.2024); *Address of John Paul II to the sick, the elderly and the handicapped Wellington (New Zealand)*, 23th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20130417032106/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1986/november/documents/hf_jp-ii_spe_19861123_malati-wellington-nuova-zelanda_en.html (dostęp: 20.09.2024).

83 Jacek Moskwa, *Kalendarium Pontyfikatu Jana Pawła II* (Kraków: Znak, 2014), 206; *Address of John Paul II to the Bishops Wellington (New Zealand)*, 23th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20131104182117/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1986/november/documents/hf_jp-ii_spe_19861123_vescovi-wellington-nuova-zelanda_en.html (dostęp: 20.09.2024).

84 Wypych, *Moje osobiste przeżycie*, 34–35 (materiał w zbiorach autora).

85 Christchurch’s new Catholic cathedral will be built on same site as last one, Radio New Zealand, <https://www.rnz.co.nz/news/national/514848/christchurch-s-new-catholic-cathedral-will-be-built-on-same-site-as-last-one> (dostęp: 20.09.2024).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

Fotografia 6. Fotel, na którym zasiadał Jan Paweł II podczas wizyty w Christchurch w 1986 r.⁸⁶

Chrześcijanie należący do wszystkich wyznań, które przyjęły zaproszenie do uczestnictwa w nabożeństwie, docenili gorliwie promowanie przez Jana Pawła II jedności chrześcijańskiej. Papież powiedział:

Tutaj w Nowej Zelandii, doświadczyliście siły, z jaką Kościół katolicki angażuje się w ruch ekumeniczny. (...) Działania ekumeniczne nie mogą polegać na redukcji. Są one raczej drogą do wzrastania w Chrystusowej pełni, pełni jedności. To droga, na której podążające nią Kościoły i Wspólnoty kościelne muszą naprawdę odznaczać się wzajemnym poszanowaniem talentów i tradycji, pomagając sobie w osiągnięciu jedności w wierze, która tylko może sprawić, że staniemy się jednym Kościołem uczestniczącym w jednej Eucharystii⁸⁷.

86 Zdjęcie wykonane przez autora w kwietniu 2005 r., kiedy katedra jeszcze istniała. Czas żałoby po śmierci Jana Pawła II. Na zdjęciu fotel, na którym zasiadał podczas wizyty w 1986 r. (Zdjęcie własne, ze zbiorów autora).

87 Więcej zob. „Przemówienie podczas nabożeństwa ekumenicznego w Katedrze katolickiej. «Nie możemy być minimalistami»”, w *Jan Paweł II. Dzieła zebrane*. Tom XIII: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek Azja, Afryka, Australia i Oceania* (Kraków:

Katolicka diecezja w Christchurch w swoich archiwach posiada listy zawierające podziękowania od uczestników spotkania, reprezentujących wiele kościołów⁸⁸. Pastor metodystyczny dr Terry Walla, autor modlitw na liturgiczne powitanie papieża Jana Pawła II podczas ekumenicznego spotkania w Katedrze Najświętszego Sakramentu w Christchurch wspominał:

to wydarzenie przepełnione było radością oraz nadzieją na pojednanie i odnowienie Kościoła. Obecność Papieża była zachętą dla tych, którzy modlili się i pracowali na rzecz jedności Kościoła, a także znakiem, że dla Kościoła katolickiego zobowiązanie było „nieodwołalne”. Na tym etapie swojego pontyfikatu Papież przyjął status supergwiazdy z niezrównaną popularnością. Kiedy przechodził obok w procesji, uderzyła mnie aura Papieża. Potwierdził mi, że w wielu kwestiach w ważnych momentach będzie przemawiał w imieniu wszystkich chrześcijan⁸⁹.

Przed godziną 11:00 Ojciec Święty udał się do Lancaster Park⁹⁰. To miejsce zapisało się już w historii katolickich spotkań. W kwietniu 1954 r. na wiecu modlitewnym rodzin (Family Prayer Rally) ponad 20 tys. osób spotkało się z ojcem Patrykiem Peytonem, propagatorem hasła „Rodzina, która modli się razem, pozostaje razem”⁹¹. Ojciec Peyton, jak pisała miejscowa gazeta „The Press”: „Podróżował z jednego końca świata na drugi, by powiedzieć mężom i żonom, że modlitwa może dać nadzieję umierającemu, nieszczęśliwemu życiu rodzinnemu XX wieku, niemal

---

Wydawnictwo M, 2009), 1070; *Homily of John Paul II, Christchurch (New Zealand), Lancaster Park, 24th November 1986* [spotkanie ekumeniczne – przyp. aut.], Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20150221002855/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861124_christchurch-cattedrale.html (dostęp: 20.09.2024).

88 Michael Crean, *The Visit of Pope St John Paul II to Christchurch 23 November 1986*, <https://archives.chchcatholic.nz/2020/10/the-visit-of-pope-st-john-paul-ii-to-christchurch-24-november-1986/> (dostęp: 20.09.2024); „32 podróż apostołska Jana Pawła II: 18 XI – 2 XII 1986 (część II)”, *L'Osservatore Romano* 2 (1987) (wydanie polskie): 14–15.

89 *Ibidem*.

90 Lancaster Park – od 1881 r. stadion do rugby i krykieta, mogący pomieścić blisko 40 tys. osób, na którym odbywały się międzynarodowe zawody, jak również inne wydarzenia o charakterze niesportowym. Po trzęsieniu ziemi w Christchurch w 2011 r. poważnie uszkodzony, następnie rozebrany. Obecnie teren został wyrównany w celu stworzenia zielonych terenów rekreacyjnych z boiskami sportowymi dla mieszkańców miasta. Szerzej zob. *Lancaster Park*, Christchurch City Council, <https://ccc.govt.nz/rec-and-sport/sports-grounds/lancaster-park/> (dostęp: 20.09.2024).

91 Patrick Peyton (1909–1992) – amerykański ksiądz irlandzkiego pochodzenia. Twórca Rodzinnej Krucjaty Różańcowej. Od 2001 r. trwa jego proces beatyfikacyjny. Szerzej zob. Patrick Peyton, *All for Her* (Notre Dame: Ave Maria Press, 2019). Polskie wydanie: Patrick Peyton, *Wszystko dla niej* (Kraków: Esprit, 2022).

całkowicie zniszczonemu przez śmiercionośny materializm”⁹². Trzydzieści dwa lata później papież odprawił mszę świętą dla blisko 25 tys. Nowozelandczyków⁹³. Tematem homilii była sprawiedliwość jako droga do pokoju. W jej trakcie Jan Paweł II podkreślał rolę Nowej Zelandii w regionie Pacyfiku. Apelował o pokojowe współistnienie między ludźmi oraz narodami. Mówił między innymi: „Dopóki w stosunkach pomiędzy narodami będzie panowała niesprawiedliwość i utrzymywać się będą społeczne i gospodarcze nierówności, tak długo nie będzie możliwe osiągnięcie pokoju na świecie”⁹⁴. Papież podkreślał:

Bądźcie doskonali, tak jak wasz Ojciec niebieski jest doskonały. (...) życie w części świata, która wydaje się być rodzajem raj, w regionie, którego nie można prześcignąć ze względu na swoje naturalne piękno. W całym kraju są dwie główne kultury, które istnieją razem w społeczeństwie. Z jednej strony istnieje kultura polinezyjska – kultura często opisywana jako uszna, naziemna i wspólnotowa. Z drugiej strony istnieje kultura przybywająca z osadnikami europejskimi, wraz z nauką i technologią, handlem i przedsiębiorczością, które charakteryzują Europę Zachodnią. Obecność tych dwóch korzeni waszej cywilizacji daje wam wielką, nawet nietypową okazję. Możecie pokazać na tej ziemi, jak te dwie kultury mogą współpracować z innymi kulturami. A wszystko to można zrobić w duchu harmonii i sprawiedliwości (...) Stajecie przed wyzwaniem zapewnienia, aby wasze odrębne kultury nadal istniały razem i aby się wzajemnie uzupełniały. Maorysi utrzymali swoją tożsamość na tej ziemi. Ludzie przybywający z Europy, a ostatnio z Azji, nie przybyli na pustynię. Przybyli do kraju już naznaczonego bogatym i starożytnym dziedzictwem, jako wyjątkowy i niezbędny element tożsamości tego kraju. Maorysi z kolei mają za zadanie powitać nowych osadników i nauczyć się żyć w harmonii z tymi, którzy przybyli z daleka, aby stworzyć tutaj nowy dom dla siebie. Wszyscy jesteście zaproszeni do dzielenia się tą ziemią w pokoju i wzajemnym szacunku. Robicie to poprzez uznanie wspólnej więzi bycia członkami jednej ludzkiej rodziny, stworzonej na obraz Boga i powołanej, by widzieć siebie nawzajem jako braci i siostry w Chrystusie. W ten sposób każda kultura ma szansę wnieść swój talent i zasoby dla dobra wszystkich. Kiedy budujecie sprawiedliwe

92 „Family Prayer Rally”, *The Press* (12 kwietnia 1954): 7, Papers Past, <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19540412.2.46> (dostęp: 20.09.2024).

93 Zdjęcie J. Healey pt.: „Pope John Paul II walks towards the altar for the Papal Mass at Lancaster Park on Monday. With him are three altar servers, Dominic Pascoe (left), Gerard Murnane, and Anthony Hooper (obscured), and the Pontifical Master of Ceremonies, Monsignor John Magee. About 25,000 people attended the Mass. The Pope is now in Australia”, w *The Press* (28 listopada 1986): 20, Papers Past, <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19861128.2.112> (dostęp: 20.09.2024).

94 „Nowa Zelandia 1986”, w *Leksykon pielgrzymek Jana Pawła II*, red. Antoni Jackowski, Izabela Soljan (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2005), 295–297.

społeczeństwo na fundamencie wzajemnego szacunku i braterskiej miłości, wówczas sprawiedliwość okazuje się drogą do pokoju⁹⁵.

Wśród przybyłych na msze św. widoczna była grupa miejscowej Polonii z całej Południowej Wyspy, głównie z Christchurch, Dunedin, Invercagill, a także Oamaru i Timaru. Byli wśród nich potomkowie osób przybyłych na wyspę z zaboru pruskiego w drugiej połowie XIX w., a także uchodźcy czasów stanu wojennego w PRL.

Ceremonia pożegnania na lotnisku w Christchurch, z udziałem generalnego gubernatora Nowej Zelandii – sir Paula Reevesa, premiera – Davida Lange’a, ministrów, członków parlamentu i biskupów odbyła się zgodnie z programem ok. 13:45. Po godzinie 14:00 samolot z Janem Pawłem II odleciał do stolicy Australii, Canberry⁹⁶.

Jak podaje Mikołaj Polaczuk, opisując przybycie Ojca Świętego w 1986 r.:

Wizyta poruszyła cały kraj, podniosła na duchu zdrowych i chorych, napełniła serca – szczególnie nas Polaków – radością, wzruszeniem i zadowoleniem (...) W okresie przygotowawczym do wizyty Papieskiej w Nowej Zelandii, już na wiele miesięcy przed tym, brały udział: cały Kościół Katolicki, częściowo osoby i zespoły innych wyznań religijnych, ośrodki rządowe, oświatowe, charytatywne i prywatne (...) brała pełny udział polska wspólnota pod kierownictwem Duszpasterzy: Ks. Stanisława Rakiej w Auckland i Ks. Ignacego Smaga w Wellingtonie⁹⁷.

W nowym tysiącleciu Papież z Polski nie zapomniał o regionie Australii i Oceanii. W roku 2001 wydał adhortację apostolską „*Ecclesia In Oceania*”, będącą efektem Specjalnego Zgromadzenia Synodu Biskupów, poświęconego Oceanii, jaki odbył się w dniach 22 listopada – 12 grudnia 1998 r.⁹⁸ Nauka płynąca z Watykanu nie zawsze słyszana była przez biskupów w dalekiej Nowej Zelandii. Jak podaje Michael Mulcahy:

95 *Homily of John Paul II, Christchurch (New Zealand), Lancaster Park, 24th November 1986*, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20140408091957/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861124_christchurch-lancaster_en.html (dostęp: 20.09.2024).

96 *St Pope John Paul II visits New Zealand*, The New Zealand Catholic Bishops Conference, www.catholic.org.nz/History (dostęp: 20.09.2024).

97 Mikołaj Polaczuk, „Od redakcji”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), 0, materiał w zbiorach autora.

98 Pełny tekst adhortacji: John Paul II, *Post-Synodal Apostolic Exhortation „Ecclesia in Oceania”*, The Holy See https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost-exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20011122_ecclesia-in-oceania.html (dostęp: 20.09.2024).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

Papież wielokrotnie przemawiał do kraju w następnej dekadzie, ostrzegając Kościół Nowej Zelandii, aby nie uległ zepsuciu przez nowoczesną świecką kulturę. Jednak Konferencja Biskupów Nowej Zelandii kontynuowała tradycję liberalnych stanowisk, w 2000 roku, opowiadając się zarówno za stosowaniem antykoncepcji przez nastolatki, które należały na aktywność seksualną, jak i za rządowym planem przyznania parom homoseksualnym takich samych praw jak parom małżeńskim. Oba stanowiska spotkały się z silnym sprzeciwem konserwatywnych katolików w Nowej Zelandii, a także ze strony Watykanu⁹⁹.

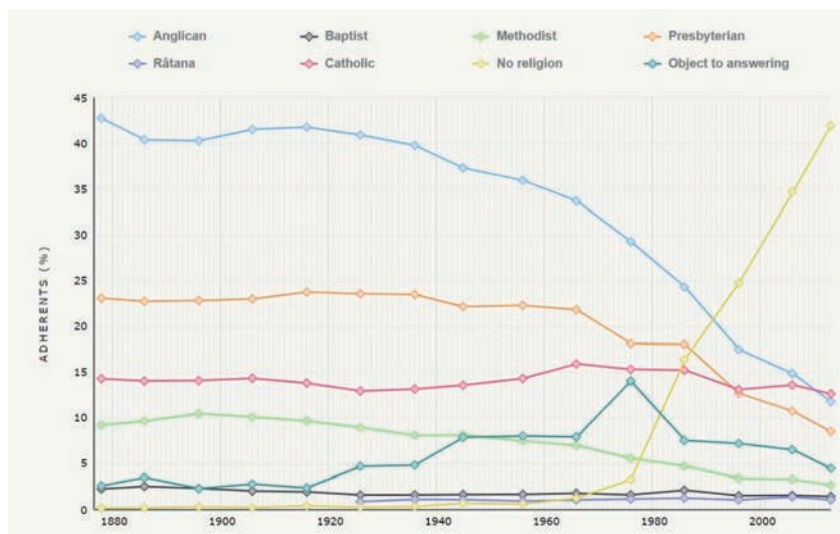
Obecnie Kościół katolicki w Nowej Zelandii, podobnie jak w innych krajach, napotyka wiele problemów wynikających z laicyzacji społeczeństwa. W początek nowego tysiąclecia Aotearoa weszła, posiadając 279 parafii katolickich, w których posługę duszpasterską sprawowało 369 księży diecezjalnych i 250 zakonnych¹⁰⁰. Nowozelandzkie czasopismo „NZ Catholic” wyliczyło, że jak dotąd kraj odwiedziły cztery wielkie osobowości, ogłoszone świętymi Kościoła katolickiego: Pierre Chanel, Mary MacKillop, Matka Teresa i Jan Paweł II. Pomimo tego odsetek katolików drastycznie spada¹⁰¹. Według spisu powszechnego z 2018 r. 48% Nowozelandczyków zaznaczyło w formularzu opcję: „No religion”. Jednocześnie to samo badanie wykazało, że spośród wyznań chrześcijańskich to właśnie miejscowi katolicy stanowią największą grupę.

---

99 Michael Mulcahy, *The Modern Church*, New Catholic Encyclopedia, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/new-zealand-catholic-church> (dostęp: 20.09.2024); Alison Horwood, „Catholic bishops side with gays on equality”, *The New Zealand Herald* (30 czerwca 2000), <https://www.nzherald.co.nz/nz/catholic-bishops-side-with-gays-on-equality/5SO4BTVAGS7DLGDTZ Z6F2UH3GQ/> (dostęp: 20.09.2024).

100 Więcej zob. Michael Mulcahy, *The Modern Church*, New Catholic Encyclopedia, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/new-zealand-catholic-church> (dostęp: 20.09.2024).

101 M. Otto, *The third saint to set foot in NZ*, „NZ Catholic” (26 września 2016), <https://nzcatholic.org.nz/2016/09/26/third-saint-set-foot-nz/> (dostęp: 20.09.2024).

Rysunek 1. Liczba katolików w Nowej Zelandii¹⁰²

Pochodzący z Polski katolicy oraz ich dzieci wpływają na kulturę Nowej Zelandii¹⁰³, gdyż – jak pisze Polka, która od kilkudziesięciu lat żyje w swojej „adoptowanej Ojczyźnie”:

Przecież pochodzimy z kraju, gdzie całowanie okruszyny chleba podniesionej z ziemi jest w naszej krwi. Nasze podrastające dzieci obserwowały nasze tradycyjne obyczaje, widziały, że powracając z odwiedzin do Ojczyzny, nie przywoziliśmy bogactwa, tylko zasuszony kwiatek z naszego ogródka i grudkę ziemi, którą chcemy, aby w przyszłości wrzucono do naszego grobu. Do dzisiaj widzę nasze przywiązanie do wiary z codzienną Mszą świętą w ojczystym języku i z polskim Kapłanem. Kiedyś przypadkowo idąc ulicą w wietrzny dzień, [W Wellington silne, porywiste wiatry są dość częste – przyp. aut.] spotkałam staruszkę ponad 90-letnią i chciałam podać jej rękę, aby wiatr jej nie wyrzucił, a ona mówi do mnie: „Don't worry, I'm of good stock, Polish blood”. Dowiedziawszy się, że jestem Polką, powiedziała do mnie łamanym polskim językiem: – „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus” i „Na wieki wieków, amen”. To było wszystko,

¹⁰² Źródło: Rory Sweetman, *Catholic Church – The Catholic Church in the 21 st century*, Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/interactive/29307/number-of-catholics-in-new-zealand> (dostęp: 20.09.2024).

¹⁰³ Wspomnienia Polonii Nowozelandzkiej i zdjęcia z wizyty Jana Pawła II w 1986 r. zob. *Recollections of Pope John Paul II's visit to New Zealand*, MSZ RP: Poland in New Zealand, <https://www.gov.pl/web/newzealand/recollections-of-pope-john-paul-iis-visit-to-new-zealand> (dostęp: 20.09.2024).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

co pamiętała po swoich przodkach. [Najprawdopodobniej jej rodzice przybyli do Nowej Zelandii z zaboru pruskiego pod koniec XIX w. – przyp. aut.] Przykład ten umocnił mnie w nadziei, że i nasze następne pokolenie, tak jak i ta staruszka, nie zapomni, skąd ich przodkowie pochodzą¹⁰⁴.

Dlatego obie wizyty świętego pielgrzyma z Polski były niezwykle ważne dla podtrzymania wiary i kultury przodków na antypodach.

Zakończenie

W roku 2005, kiedy piszący te słowa 2 kwietnia wyruszał na swoje pierwsze badania naukowe do Nowej Zelandii, jeszcze nie wiedział, że będzie to ostatni dzień z życia przyszłego świętego, Jana Pawła II. Dwa dni później, dolatując do Aotearoa, zastał tam wiele pamiątek związanych wizytą Ojca Świętego z 1986 roku¹⁰⁵.

Fot. 7. Katedra św. Patryka i św. Józefa w Auckland dwa dni po śmierci Jana Pawła II¹⁰⁶

104 Stanisława Niszczyk-Prorok, *Wspomnienia*, 211.

105 Julie Middleton, „48 congested hours down in God’s outpost”, *The New Zealand Herald* (4 kwietnia 2005), https://www.nzherald.co.nz/nz/48-congested-hours-down-in-gods-outpost/IZZD6OQ7LF2JOPRUJJH6STDTBU/?c_id=1&objectid=10118659 (dostęp: 20.09.2024).

106 Katedra św. Patryka i św. Józefa w Auckland, zdjęcie wykonane przez autora dwa dni po śmierci Jana Pawła II. (Zdjęcie własne, ze zbiorów autora).

Mimo iż jedyna wizyta głowy Kościoła katolickiego w tym kraju przez część miejscowych przyjęta została jako spotkanie z gwiazdą medialną, przyszły święty zachęcał Nowozelandczyków do powrotu do duchowych źródeł oraz ukazywał potrzebę pracy ewangelizacyjnej. W Kościołach katolickich blisko dwadzieścia lat później nie brakowało uroczystych, oficjalnych pożegnań jedyne papieża, który odwiedził Nową Zelandię. Jego śmierć, podobnie jak oficjalna wizyta w latach 80. XX w., była kolejną iskierką przypominającą wielu Kiwis o ich katolickim dziedzictwie.

Wśród Polonii tego kraju pozostała w pamięci jeszcze wcześniejsza wizyta polskiego duchownego w Aotearoa z 1973 r. Niezwykle krótka, ale jakże symboliczna, łącząca Kościół w komunistycznej Polsce z jego wiernymi członkami mieszkającymi w wolnym i bogatym kraju na antypodach. Karol Wojtyła, Jan Paweł II, pielgrzym w bieli, czy święty papież Polak. Różnie nazywany, ale w każdym zakątku świata pamiętany przez tamtejszą Polonię jako ten, który przez dziesięciolecia, bez różnicy czy z Krakowa, czy Watykanu, niestrudzenie umacniał w nich wiarę oraz przypominał im o polskiej kulturze i miłości do ojczyzny.

Jako głowa Kościoła katolickiego na świecie przypominał wyznawcom Chrystusa o tym, co otrzymali, ale i do czego zostali posłani. Głoszenie Słowa Bożego nie było łatwe, zwłaszcza w krajach bogatych, w których katolicycy byli mniejszością. Podczas oficjalnych pielgrzymek wymagało to ogromnej sztuki dyplomacji, ale i wiary. Ten, który przez lata głosił Chrystusa nad Wisłą, gdzie Kościół był prześladowany przez partię komunistyczną odrzucającą Boga, miał ogromne doświadczenie w rozmowach z osobami niewierzącymi w Chrystusa, jak swoim słowem i zachowaniem dotrzeć do każdego serca poprzez szacunek, pokorę, miłość i modlitwę. Święty z Polski, nazywany papieżem pielgrzymem, w swej posłudze nie zapomniał o nawiedzeniu katolików w najodleglejszym kraju oraz o mieszkających tam Polakach, prosząc ich o wytrwanie przy Chrystusie, Kościele i ojczyźnie.

Dzięki wizycie z 1986 r. wielu Nowozelandczyków, mających polskie korzenie, przypomniało sobie o swych przodkach i ich religii, będąc dumnymi, że Polak jest głową Kościoła katolickiego na świecie i jako pierwszy w historii papież odwiedził Nową Zelandię. Kolejne lata pokazały, że Aotearoa staje się głęboko świeckim krajem, niemniej wizyty świętego pielgrzyma z Polski wpłynęły na pamięć Nowozelandczyków o istnieniu w nim ważnej mniejszości religijnej, miejscowym katolikom pozwoliły umocnić wiarę, a tamtejszej Polonii dać świadectwo miłości do kraju przodków.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

Aneks

Ramowy plan wizyty Ojca Świętego w Nowej Zelandii przedstawiał się następująco¹⁰⁷:

Sobota 22 listopada 1986 roku

- 14:00 – lądowanie samolotu z Fidżi w Auckland, ceremonia powitania
- 15:00 – przyjazd do Auckland Domain – powitanie przez Maorysów
- 16:00 – przejazd papamobilem wokół Domain
- 16:30 – msza święta w Domain
- 19:05 – Youth Rally w Domain
- 20:00 – przejazd na lotnisko w Auckland
- 21:40 – przylot do Wellington
- 21:55 – przybycie do Nuncjatury Apostolskiej Lyall Bay, Wellington

Niedziela 23 listopada 1986 roku

- 8:40 – rozmowa z liderem opozycji w Nuncjaturze
- 8:50 – spotkanie z Korpusem Dyplomatycznym
- 9:30 – rozmowa z premierem Nowej Zelandii
- 10:20 – rozmowa z generalnym gubernatorem Nowej Zelandii
- u gubernatora
- 11:00 – przybycie do Athletic Park i przejazd papamobilem
- 11:30 – msza święta w Athletic Park
- 14:10 – wyjazd na lunch do Nuncjatury
- 16:30 – wyjazd z Nuncjatury do Wellington Show and Sports Centre na spotkanie z chorymi, starszymi i niepełnosprawnymi, udzielenie sakramentu namaszczenia chorych
- 19:00 – spotkanie z biskupami Nowej Zelandii

Poniedziałek 24 listopada 1986 roku

- 8:00 – wyjazd na lotnisko w Wellington
- 9:05 – przylot do Christchurch
- 9:40 – spotkanie ekumeniczne w Katedrze Najświętszego Sakramentu
- 10:25 – przybycie do Lancaster Park i objazd papamobilem

---

107 Źródło: „The Holy Father’s Itinerary”, w *The visit His Holiness Pope John Paul II. New Zealand. November 22–24, 1986*, 48. The official publication containing liturgies for Auckland, Wellington and Christchurch, materiał w zbiorach autora.

- 10:45 – msza święta w Christchurch
13:15 – wyjazd na lotnisko
13:45 – ceremonia pożegnania na lotnisku w Christchurch
14:00 – wylot do Australii

Bibliografia

Źródła drukowane

- Biesiek Janina, „Polacy z Taranaki przybywają do Wellingtonu na spotkanie z Ojcem Świętym”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.
- Eichstaedt Zofia, „Moje wspomnienia”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.
- „Jak doszło do wizyty ks. Kardynała?”, w *Komunikat Sprawozdawczy Polskiej Rady Duszpasterskiej w Nowej Zelandii za okres kadencji od 24-1-1972 do 26-8-1973*, wydany drukiem (Wellington: Polska Rada Duszpasterska w Nowej Zelandii, 1973), materiał w zbiorach autora.
- Jarka Jan, „Do Członków Stowarzyszenia Polaków – podziękowania od Prezesa”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.
- Jarka Jan, „Przygotowanie i przyjęcie Ojca Świętego przez Polonię w Auckland”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.
- Jarka Jan, „Własne wspomnienia”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.
- Pismo z dnia 29 X 1990, The Polish Association In N.Z. INC. (Wellington), do Zbigniewa Piotrkowskiego – Delegata Rządu RP na Uchodźstwie na teren Nowej Zelandii, materiał w zbiorach autora.
- Polaczuk Mikołaj, „Od redakcji”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.
- Schwieters Wisia, „Przygotowania Polonii w Auckland na wizytę Ojca Świętego w Nowej Zelandii w listopadzie 1986 roku”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.
- Sokalska-Waluszewska Romualda, *Wizyta Papieża*, Wellington 1986, maszynopis p. Romualdy w zbiorach autora.
- „The Celebration of the sacrament of the anointing of the sick”, w *The visit of His Holiness Pope John Paul II. New Zealand November 22–24, 1986*, 25–27.

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

The official publication containing liturgies for Auckland, Wellington and Christchurch, materiał w zbiorach autora.

„The Holy Father’s Itinerary”, w *The visit His Holiness Pope John Paul II. New Zealand. November 22–24, 1986*, 48. The official publication containing liturgies for Auckland, Wellington and Christchurch, materiał w zbiorach autora.

Wojtyła Karol, *List Ks. Kardynała Karola Wojtyły do Rady Duszpasterskiej w Komunikat Sprawozdawczy Polskiej Rady Duszpasterskiej w Nowej Zelandii za okres kadencji od 24-1-1972 do 26-8-1973*, wydany drukiem (Wellington: Polska Rada Duszpasterska w Nowej Zelandii, 1973), materiał w zbiorach autora.

Wojtyła Karol, „Notatki Ks. Kardynała Karola Wojtyły z wizyty do N.Z.”, w *Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1985, materiał w zbiorach autora.

Wypych Henryk, „Moje osobiste przeżycie z wizyty Ojca Świętego 23.11.1986 roku”, w *Pielgrzymka do Nowej Zelandii*, red. Mikołaj Polaczuk (Wellington: Stowarzyszenie Polaków, 1990), materiał w zbiorach autora.

Korespondencja mailowa autora

Adam Manterys, wywiad – wiadomość mailowa do autora, 10 czerwca 2023, materiał w zbiorach autora.

Jacek Drecki, wywiad – wiadomość mailowa do autora, 16 września 2024, materiał w zbiorach autora.

Książki i monografie

Alexandrowicz Monika SJK, *Z Lubcza na Antypody* (Warszawa: Zgromadzenie Sióstr Urszulanek, 1998), do użytku wewnętrznego.

Boniecki Adam, *Kalendarium życia Karola Wojtyły* (Kraków: Znak, 2000).

Broel-Plater Leon, *Dookoła wspomnień* (Londyn, 1972) (druk na prawach rękopisu).

Chibowski Andrzej, *Kapłańska Odyseja* (Ząbki: Apostolicum, 2012).

Chmielewski Witold J., *Dzieci polskie w Nowej Zelandii. Obóz w Pahiatua (1944–1949)* (Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2022).

Collins Michael, *Paul VI. Pilgrim Pope* (Collegeville: The Liturgical Press, 2018).

Drecki Jacek, *Black Madonna Comes to New Zealand* (Auckland: Quo Vadis Publications, 2001).

Forster Jerzy, *Podróż naokoło świata* (Łódź: Libron, 2007).

Harrison Jenny, *Out of Poland. When the best revenge is to have survived* (Te Aroha: Lamplighter Press, 2016).

Kałuski Marian, *Polacy w Nowej Zelandii* (Toruń: Oficyna Wydawnicza Kuchar-ski, 2006).

Keys Lillian, *The life and times of Bishop Pompallier* (Christchurch: Pegasus Press, 1957).

- Klemick Paul, Matheson Peter, *Poles Down South. A story of the Early Polish Settlers in Otago & Southland, Aotearoa New Zealand* (Dunedin: University of Otago, 2023).
- Latasiewicz Marek, *Śladami Świętego Jana Pawła II. 104 pielgrzymki 1978–2005* (Kraków: Rafael, 2014).
- Maliński Mieczysław, *Pielgrzymka do świata* (Warszawa: Interpress, 1988).
- Moskwa Jacek, *Kalendarium pontyfikatu Jana Pawła II* (Kraków: Znak, 2014).
- Paszkowski Lech, *Polacy w Australii i Oceanii 1790–1940* (Toruń–Melbourne: Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Emigracji, 2008).
- Peyton Patrick, *All for Her* (Notre Dame: Ave Maria Press, 2019).
- Peyton Patrick, *Wszystko dla niej* (Kraków: Esprit, 2022).
- Pobóg-Jaworowski Jerzy, *History of the Polish Settlers in New Zealand* (Warszawa: CHZ Ars Polonia, 1990).
- Simmons Ernest Richard, *A Brief History of the Catholic Church in New Zealand* (Auckland: Catholic Publications Centre 1978).
- Skwarko Krystyna, *Osiedlenie młodzieży polskiej w Nowej Zelandii w r. 1944* (Londyn: Oficyna Poetów i Malarzy, 1972).
- Wałdoch Michał, *Bliskie Antypody. Relacje polsko-nowozelandzkie w procesach globalizacji i dywersyfikacji świata* (Bydgoszcz: Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, 2020).
- Wątróbski Leszek, *Polskie osadnictwo w Nowej Zelandii 1872–1983* (Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2011).
- Zdziech Dariusz, *Pahiatua, „Mała Polska” małych Polaków* (Kraków: Societas Vistulana, 2007).
- Zdziech Dariusz, *Polska Nowa Zelandia. Emigracja lat 1945–2006* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2022).

Rozdziały w monografiach

- „32. Zagraniczna pielgrzymka apostolska, Azja i Oceania 18 listopada – 1 grudnia 1986”, w *Rok 9. Fotokronika. W imieniu Jednego Boga*, red. Leszek Sosnowski, Elżbieta Małasiewicz (Kraków: Biały Kruk, 2007).
- New Zealand's First Refugees. Pahiatua's Polish Children*, red. Adam Manterys (Wellington: Polish Children Reunion Committee, 2004).
- Niedźwiedzka-Kowalczyk Janina, „Ku pamięci dawnych lat”, w *Wiązanka myśli i wspomnień. Koło Polek*, red. Krystyna Tomaszuk (Wellington: Koło Polek, 1991).
- Niszczak-Prorok Stanisława, „Wspomnienia ze «Złotego Okresu»”, w *Wiązanka myśli i wspomnień. Koło Polek*, red. Krystyna Tomaszuk (Wellington: Koło Polek, 1991).
- „Nowa Zelandia 1986”, w *Leksykon pielgrzymek Jana Pawła II*, red. Antoni Jackowski, Izabela Sołjan (Kraków: WAM, 2005).
- „Nowa Zelandia”, w *Stosunki Dyplomatyczne Polski. Informator. Tom 3*, red. Krzysztof Szczepanik i in. (Warszawa: Askon, 2010).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

- „Przemówienie podczas nabożeństwa ekumenicznego w Katedrze katolickiej „Nie możemy być minimalistami”, w *Jan Paweł II. Dzieła zebrane*. Tom XIII: *Homilie i przemówienia z pielgrzymek. Azja, Afryka, Australia i Oceania* (Kraków: Wydawnictwo M, 2009).
- “Religious affiliation”, w *New Zealand Official Yearbook 2004*, red. Paul Cavanah (Auckland: David Bateman, 2004).
- Szymański Józef, „Opieka duszpasterska nad Polakami w Nowej Zelandii”, w *Z Sybiru na drugą półkulę*, red. Józef Szymański, Włodzimierz Wieczorek (Lublin: KUL, 2007).
- Weigel George, *Świadek nadziei* (Poznań: W drodze, 2024).
- Wiszowata-Zalewska-Ciesielska Teresa, „Odwiedzanie chorych”, w *Wiązanka myśli i wspomnień. Koło Polek*, red. Krystyna Tomaszuk (Wellington: Koło Polek, 1991).
- Zdziech Dariusz, „Religia i religijność jako element kultury duchowej Nowozelandczyków w XX wieku”, w *Kultura Nowej Zelandii*, red. Dariusz Zdziech (Kraków: Historia Iagiellonica, 2010).

Czasopisma

- „32 podróż apostolska Jana Pawła II: 18 XI – 2 XII 1986”, *L'Osservatore Romano* 1 (1987) (wydanie polskie).
- „32 podróż apostolska Jana Pawła II: 18 XI – 2 XII 1986 (część II)”, *L'Osservatore Romano* 2 (1987) (wydanie polskie).
- Dzięcioł W.D., „Radosna Wiadomość”, *Przegląd Katolicki* (lipiec 1972).
- „Haere mai”, *Zelandia. The Catholic Weekly* (30th November 1986).
- „John Paul in our midst”, *Zelandia. The Catholic Weekly* (30th November 1986).
- Parowski W., „Wizytacja polskich dostojników kościelnych”, *Wiadomości Polskie* I-IV (1973).
- Polaczuk M., „Nasz Papież przybywa do Nowej Zelandii”, *Przegląd Katolicki* (styczeń-luty 1986).
- „Polska Rada Duszpasterska”, *Wiadomości Polskie* (X-XI-XII 1972).
- „Śp. Ks. Prał. Leon Broel-Plater”, *Przegląd Katolicki* (listopad 1980).
- Wojtyła Karol, „Drodzy Rodacy!”, *Przegląd Katolicki* (marzec 1973).
- Wojtyła Karol, „Podziękowania dla Rady Duszpasterskiej”, *Wiadomości Polskie* (VIII-IX-X 1973).
- Wojtyła Karol, „Kongres Eucharystyczny w Melbourne oraz odwiedziny Polonii australijskiej (luty 1973). Notatnik ks. Kard. Karola Wojtyły”, *Duszpasterz Polski Zagranicą* 4/107 (1973).

Netografia

- Address of John Paul II to the Bishops Wellington (New Zealand)*, 23th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20131104182117/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1986/november/

- documents/hf_jp-ii_spe_19861123_vescovi-wellington-nuova-zelanda_en.html (dostęp: 20.09.2024).
- Address of John Paul II to the sick, the elderly and the handicapped Wellington (New Zealand)*, 23th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20130417032106/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1986/november/documents/hf_jp-ii_spe_19861123_malati-wellington-nuova-zelanda_en.html (dostęp: 20.09.2024).
- Address of John Paul II to the Young People, Auckland (New Zealand)*, 22th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20151003235004/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1986/november/documents/hf_jp-ii_spe_19861122_giovani-auckland-nuova-zelanda.html (dostęp: 20.09.2024).
- „Cardinal’s visit”, *The Press* (18th January 1973), https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19730118.2.21?end_date=31-12-1975&items_per_page=10&query=Wojtyla&snippet=true&start_date=01-01-1972 (dostęp: 20.09.2024).
- Crean Michael, *The Visit of Pope St John Paul II to Christchurch 23 November 1986*, <https://archives.chchcatholic.nz/2020/10/the-visit-of-pope-st-john-paul-ii-to-christchurch-24-november-1986/> (dostęp: 20.09.2024).
- Diverse religious affiliation*, Public Service Commission, <https://www.publicservice.govt.nz/research-and-data/public-service-workforce-data-2021/workforce-data-diversity-and-inclusion-2021/workforce-data-religion-2021> (dostęp: 20.09.2024).
- „Family Prayer Rally”, *The Press* (12th April 1954), <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19540412.2.46> (dostęp: 20.09.2024).
- Healey J., „Pope John Paul II walks towards the altar for the Papal Mass at Lancaster Park on Monday. With him are three altar servers, Dominic Pascoe (left), Gerard Murnane, and Anthony Hooper (obscured), and the Pontifical Master of Ceremonies, Monsignor John Magee. About 25,000 people attended the Mass. The Pope is now in Australia”. *The Press* (28th November 1986), <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19861128.2.112> (dostęp: 20.09.2024).
- History*, New Zealand Catholic Bishops Conference, <https://www.catholic.org.nz/about-us/history/#main-content-link> (dostęp: 20.09.2024).
- Homily of John Paul II Auckland (New Zealand)*, 22th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20140408091941/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861122_auckland-nuova-zelanda_en.html (dostęp: 20.09.2024).
- Homily of John Paul II Wellington (New Zealand)*, 23th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20140411045912/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861123_athletic-park-wellington_en.html (dostęp: 20.09.2024).
- Homily of John Paul II, Christchurch (New Zealand), Lancaster Park*, 24th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20140408091957/http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861124_christchurch-lancaster_en.html (dostęp: 20.09.2024).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

- Homily of John Paul II, Christchurch (New Zealand), Lancaster Park*, 24th November 1986, Libreria Editrice Vaticana, http://web.archive.org/web/20150221002855/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1986/documents/hf_jp-ii_hom_19861124_christchurch-cattedrale.html (dostęp: 20.09.2024).
- Horwood Alison, „Catholic bishops side with gays on equality”, *The New Zealand Herald*, 30th June 2000, <https://www.nzherald.co.nz/nz/catholic-bishops-side-with-gays-on-equality/5SO4BTVAGS7DLGDTZZ6F2UH3GQ/> (dostęp: 20.09.2024).
- „Invitation to Pope urged”, *The Press*, 7th March 1980, Papers Past, <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19800307.2.24> (dostęp: 20.09.2024).
- „Invitation to Pope”, *The Press*, 4th June 1970, Papers Past, <https://paperspast.natlib.govt.nz/newspapers/CHP19700604.2.16> (dostęp: 20.09.2024).
- Karnacewicz Stanisław, *Pontyfikat Jana Pawła II w liczbach*, Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/aktualnosci/pontyfikat-jana-pawla-ii-w-liczbach> (dostęp: 20.09.2024).
- Klemick Paul, *Father Kimeck*, Poles Down South, <https://polesdownsouth.org.nz/family/father-klimeck/> (dostęp: 20.09.2024).
- Lancaster Park*, Christchurch City Council, <https://ccc.govt.nz/rec-and-sport/sports-grounds/lancaster-park/> (dostęp: 20.09.2024).
- Long Jessica, „Pope John Paul II makes lasting impression on New Zealand”, *Stuff* (17th November 2017), <https://www.stuff.co.nz/national/98547498/pope-john-paul-ii-makes-lasting-impression-on-new-zealand> (dostęp: 20.09.2024).
- Losing our religion*, Stats NZ, <https://www.stats.govt.nz/news/losing-our-religion> (dostęp: 20.09.2024).
- Lowe Irena, „Visit of Cardinal Karol Wojtyła, February 1973”, *Wiadomości Polskie* (VII-VIII, 2023), <https://static1.squarespace.com/static/6371a38f0ffffd0e3d95c896/t/64ac6d83fd36be4b073c0cd7/1689021860446/WP+23-07+%281%29.pdf> (dostęp: 20.09.2024).
- Maclean Chris, *Wellington region – Sport and Leisure, Athletic Park*, Te Ara. The Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/photograph/13398/athletic-park> (dostęp: 20.09.2024).
- Middleton Julie, „48 congested hours down in God’s outpost”, *The New Zealand Herald* (4th April 2005), https://www.nzherald.co.nz/nz/48-congested-hours-down-in-gods-outpost/IZZD6OQ7LF2JOPRUJJH6STDTBU/?c_id=1&objectid=10118659 (dostęp: 20.09.2024).
- Mulcahy Michael, *The Modern Church*, New Catholic Encyclopedia, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/new-zealand-catholic-church> (dostęp: 20.09.2024).
- O’Neil Andrea, „150 Years of News: Wellington’s winter show a wonderland in Newtown”, *Stuff* (2nd July 2015), <https://www.stuff.co.nz/dominion-post/69904433/150-years-of-news-wellingtons-winter-show-a-wonderland-in-newtown> (dostęp: 20.09.2024).
- O’Neil Andrea, „150 years of news: Pope’s visit to Wellington bluster with little fuss”, *Stuff* (30th March 2015), <https://www.stuff.co.nz/>

- dominion-post/67556531/150-years-of-news-popes-visit-to-wellington-blustery-with-little-fuss?rm=m (dostęp: 20.09.2024).
- Encyklopedia PWN, *Oceania*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Oceania;4019539.html> (dostęp: 20.09.2024).
- Otto M., „The third saint to set foot in NZ”, *NZ Catholic* (26th September 2016), <https://nzcatholic.org.nz/2016/09/26/third-saint-set-foot-nz/> (dostęp: 20.09.2024).
- Pompallier History*, Pompallier Hokianga Trust, <https://hokiangapompallier.org.nz/pompallier-history/> (dostęp: 20.09.2024).
- Pope (St) John Paul II visit to Christchurch 24 November 1986*, Diocesan Archives – Catholic Diocese of Christchurch, <https://www.youtube.com/watch?v=3HhCrYgBlrc&t=115s> (dostęp: 20.09.2024).
- „Pope John Paul II celebrates Mass in windy Wellington”, 23 November 1986, NZ History (Manatu Taonga – Ministry for Culture and Heritage) <https://nzhistory.govt.nz/page/pope-john-paul-ii-celebrates-mass-windy-wellington> (dostęp: 20.09.2024).
- Pope Paul VI – The Pilgrim Pope*, Salt and Light Catholic Media Foundation, <https://www.youtube.com/watch?v=4EnRwzTKjJU> (dostęp: 20.09.2024).
- John Paul II, *Post-Synodal Apostolic Exhortation „Ecclesia in Oceania”*, The Holy See, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20011122_ecclesia-in-oceania.html (dostęp: 20.09.2024).
- Pukekawa/Auckland Domain*, Auckland City Council, <https://www.aucklandcouncil.govt.nz/parks-recreation/Pages/park-details.aspx?Location=126> (dostęp: 20.09.2024).
- Recollections of Pope John Paul II’s visit to New Zealand*, MSZ RP: Poland in New Zealand, <https://www.gov.pl/web/newzealand/recollections-of-pope-john-paul-iis-visit-to-new-zealand> (dostęp: 20.09.2024).
- Religious affiliation*, Statistics New Zealand, <https://web.archive.org/web/20130309165612/http://www.stats.govt.nz/Census/2006CensusHomePage/QuickStats/quickstats-about-a-subject/culture-and-identity/religious-affiliation.aspx> (dostęp: 20.09.2024).
- Roach Kevin, „The Growth of Roman Catholicism in New Zealand”, w *Religion in New Zealand* (Wellington: Victoria University, 1980), za: <https://www.faithcentral.org.nz/wp-content/uploads/2013/03/catholicsinnz.pdf> (dostęp: 20.09.2024).
- Simmons Ernest Richard, *Pompallier, Jean Baptiste François*, Te Ara – The Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/biographies/1p23/pompallier-jean-baptiste-francois> (dostęp: 20.09.2024).
- St Pope John Paul II visits New Zealand*, The New Zealand Catholic Bishops Conference, www.catholic.org.nz/History (dostęp: 20.09.2024).
- Sweetman Rory, *Catholic Church – Fitting into New Zealand society*, Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/video/29306/pope-john-pauls-visit-1986> (dostęp: 20.09.2024).

Ku pokrzepieniu serc i wiary. Wizyty Karola Wojtyły...

- Sweetman Rory, *Catholic Church – The Catholic Church in the 21 st century*, Te Ara – the Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/interactive/29307/number-of-catholics-in-new-zealand> (dostęp: 20.09.2024).
- Szteinke Anzelm, „Podróż Kardynała Wojtyły do Australii (8–29 luty 1973 r.)”, *Nasza Przeszłość* 39 (1973), http://naszaprzeszlosc.pl/files/tom039_09.pdf (dostęp: 20.09.2024).
- Urlich Melvin, *Our Latest Saint: Pope Paul VI, The „Original” Pilgrim Pope*, Tekton Ministries, <https://www.tektonministries.org/our-latest-saint-pope-paul-vi-the-original-pilgrim-pope/> (dostęp: 20.09.2024).
- What happened at Melbourne’s 1973 Eucharistic Congress?*, Catholic Archdiocese of Melbourne, <https://melbournecatholic.org/news/what-happened-at-melbournes-eucharistic-congress> (dostęp: 20.09.2024).
- Wilson Joseph James, *The church in New Zealand* (Dunedin: Tablet Printing and Publishing Co., 1910), <https://paperspast.natlib.govt.nz/books/ALMA1910-9917504623502836-The-church-in-New-Zealand> (dostęp: 20.09.2024).

